

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש
שלח לך

סיון התשפ"ד בשל"ה
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

דעת מהרי"ץ זיע"א בשו"ת פעו"צ לגבי ברכת שהחיינו על קניית מצוה חדשה, כגון טלית ותפילין, וכן אם קנה פתילים חדשים של ציצית (למרות שהטלית עצמה היא ישנה), האם הוא הדין גם כאשר קנה רק רצועות תפילין חדשות, או בתים או פרשיות. ולגבי הלוואה בריבית לגוי, האם מקיימים בכך מצות 'לנכרי תשיך'.

תשובה על השאלה הראשונה בעניין ברכת שהחיינו.

יישוב הערתנו [שהובאה בשיעור מוצש"ק ויקהל – שקלים] על תשובת מהרי"ץ הנז"ל, וההשוואה שעשה בין טלית לבין תפילין.

תגובה למה שהביא השואל הנז"ל בעניין הלוואה בריבית לגוי, והמעשה בהרה"צ יצחק גברא זצ"ל שהיה מלווה בתימן לגויים בריבית, בירור האם לדעת הרמב"ם ישנה מצוה בזמנינו להלוות בריבית לגוי, והאם המדובר גם לגבי הישמעאלים למרות שאינם עובדי ע"ז.

איסור ריבית, למרות חומרתו, אינו משתווה לשלושת האיסורים החמורים שבתורה, ע"ז ג"ע ושפ"ד.

השלמה בעניין שלושת הפסוקים הארוכים שבפרשת האזינו, טעמים ורמזים נפלאים מדוע דוקא הם נכתבו בשורות ארוכות.

המשך בעניין ה'סימנים' לקריאת התורה במנחת שבת ובשני וחמישי, המובאים ברמב"ם כת"י, והוכחה כי הרמב"ם לא מסכים לקריאת פרשה וחצי, כגון קרח וחצי חוקת.

התייחסות להשוואות שעשה חכם אחד בין מ"ש מרן שליט"א בשלחן ערוך המקוצר, לבין מ"ש בספר עריכת שולחן, בענייני זימון בשלושה ובעשרה וכו', ותשובה לשואל האם היו חילוקי מנהגים בתימן בעניינים אלו.

כל הזכויות שמורות למרן שליט"א
יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 745
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,
וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י ידידנו רבי שלמה בן יוסף הי"ו, שיזכה לבן זכר במהרה, בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכן השיעור מוקדש ע"י ידידנו הרב משה בן ידידנו רבי אורי הכהן הי"ו להצלחת בנו בכורו שלום אלחנן הנכנס לנועם עול תורה ומצוות, שיגדל לתורה ולחופה ולמעשים טובים, בעבור שהתנדבו למוסדות נתיבות מהרי"ץ. וכמו"כ השיעור מוקדש ע"י האחים רבי דוד ורבי אברהם בן אליהו עסיס הי"ו, מארצות הברית לעילוי נשמת אביהם רבי אליהו בן חיים ז"ל, תנצב"ה. שבשבוע זו יום כ"ט סיון חל יום היארצייט שלו, בעבור שהתנדבו למוסדות יד מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש ע"י רבי נתנאל בן יוסף הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו ולהצלחת נות ביתו וכל בני משפחתו. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ. המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונוק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

דעת מהרי"ץ זיע"א בשו"ת פעו"צ לגבי ברכת שהחיינו על קניית מצוה חדשה, כגון טלית ותפילין, וכן אם קנה פתילים חדשים של ציצית (למרות שהטלית עצמה היא ישנה), האם הוא הדין גם כאשר קנה רק רצועות תפילין חדשות, או בתים או פרשיות. ולגבי הלוואה בריבית לגוי, האם מקיימים בכך מצות 'לנכרי תשיך'.

נתחיל בס"ד, בעניין ברכת שהחיינו.

כידוע, מהרי"ץ [בשו"ת פעולת צדיק ח"ב סימן קס"ה] כותב, כי מנהגינו כדעת הרמב"ם, שמברכים על קניין מצוה חדשה. דהיינו, אם אדם קנה תפילין חדשות, הוא צריך לברך עליהם שהחיינו. וכן אם קובע מזוזה חדשה, הוא צריך לברך שהחיינו.

דיברנו על כך בס"ד, לפני כמה חדשים [בשיעור מוצש"ק ויקהל – שקלים].

קיבלתי מכתב שאלה על כך, מאת הרב אלחנן גברא הי"ו, בזה"ל, לק"י ה' אייר התשפ"ד בשל"ה.

למורנו ורבנו הגאון הגדול מרן רבי יצחק רצאבי שליט"א.

ראשית ייש"ב על התורה שבכתב, והתורה שבע"פ, ששותים אנו בַּצְמָאָה את דברי כת"ר,

ובפרט בשיעורים הנמסרים במצש"ק, ואף שונים ומשלשים אנו בחוברות היוצאות מדי שבוע.

א. לפני כחדשיים ימים לערך – זהו מכתב ישן, מחודש אייר – הביא כת"ר את דברי רבנו מהרי"ץ בשו"ת פעו"צ – בעניין ברכת שהחיינו על טלית ישנה שקשר בה פתילים חדשים – שצריך לברך עליהם שהחיינו.

בתשובת מהרי"ץ שם הוא דן, האם לפי שיטת רבינו הרמב"ם, זהו גם כאשר האדם קנה פתילים חדשים של ציצית? האם גם על זאת הוא צריך לברך שהחיינו? כי לכאורה, גם זאת מצוה שהיא קנין לו, כאשר הוא כך לשון הרמב"ם. זהו חידוש מיוחד לרמב"ם, שישנה לברכת שהחיינו גם על מצוה שהיא קנין לו. ומהרי"ץ מדבר, לגבי פתילים חדשים, שצריך לברך גם עליהם שהחיינו.

ושאלתי בפי – האם אותו דין יהיה בתפילין? דהיינו, החליף רצועות חדשות ללא הבתים, או להיפך. אם אדם קנה לו רצועות חדשות, או החליף את הבתים לחדשים בלי הרצועות. או אם החליף רק את הפרשיות ללא הבתים, האם יצטרך לברך שהחיינו? זאת השאלה הראשונה שלו.

*

שאלה שנייה. מו"ר דיבר בענין הלוואה בריבית לגוי, שדעת חכמי תימן שמצווה להלוות לגוי ברבית, ורציתי להביא מעשה רב. סיפר לי מו"ז מארי שלמה ן' שלמה גברא זצ"ל, שסבא קדישא הצדיק המקובל מארי יצחק ן' מו"ר יצחק גברא זלה"ה (פועל הישועות ממושב עגור), היה עשיר גדול, ומלווה בריבית לגויי הארץ, באָמרו "לנכרי תשיך" כפשוטו מצוה.

אם הינכם מכירים, במושב עגור ישנו את הקבר של צדיק הזה, ועכשיו אנחנו נוכחים לדעת דבר חדש שבהיותו בארץ תימן הוא היה עשיר גדול וכו'. כאן בארץ ישראל לא כ"כ הכירו הרבים אותו, מכיון שהוא נפטר שנה אחת לאחר שעלו לא"י. עכ"פ הוא היה מלווה בריבית לגויים. לנכרי תשיך, כפשוטו. זאת מצוה.

אך לאחיו היהודים היה תומך בהם, ומפזר ממונו לכל נזקק, ומי שצריך הלוואה היה נותן לו קודם הנכרי, "ולאחיך לא תשיך".

שערי יצחק – השיעור השבועי

כבר לא תהיה שאלה, כי אין בכך נפקא מינה. קנית טלית או תפילין, אבל רק מתי שתתעטף בטלית, או תניח התפילין, אז תברך שהחיינו. תברך 'להתעטף בציצית', או 'להניח תפילין', ואח"כ ברכת 'שהחיינו'.

בכל אופן, השואל שואל שאלה אחרת. שאלתו, האם זהו גם כאשר אדם קנה רצועות או בתים או פרשיות?

נראה בעניין זה, כי הדבר איננו שייך, ולפי כל הדעות אין על כך ברכת שהחיינו, כיון שזאת איננה מצוה שלימה. בשלמא לגבי פתילים – החוטים של ציצית – שזאת מצוה שלימה, רק שצריכים לחבר ולהרכיב אותם לבגד. אולם אם אדם קנה רצועות בלי בתים, או בתים בלי רצועות, או פרשיות בלי בתים, הרי זהו רק חלק של מצוה.

ניקח דוגמא. זהו כפי שהאדם יקנה חלק אחד או אפילו כמה חלקים של מכונה, וכי יברך על כך שהחיינו? בשלמא אם קנה מכונה חדשה שלימה, הוא מברך עליה, משא"כ אם קנה רק חלקים, שאין מברכים על כך. כגון אם אדם קנה מכסה של סיר, נכון שהסיר צריך את המכסה, כי אי אפשר לבשל בלי מכסה, אבל זהו רק חלק. ברכת שהחיינו, היא רק על דבר שהוא מושלם.

כך לגבי שאלתו הראשונה. אפילו אם נגיד לגבי הפתילים, שצריכים לברך עליהם שהחיינו, עכ"פ הדבר אינו דומה לחלקים של תפילין.

ישוב הערתנו [שהובאה בשיעור מוצש"ק ויקהל – שקלים] על תשובת מהרי"ץ הנ"ל, וההשוואה שעשה בין טלית לבין תפילין.

למעשה, בזמנו [בשיעור מוצש"ק ויקהל – שקלים] דיברתי על דברי מהרי"ץ הנ"ל, ונשארנו בשאלה. היתה לי תמיהה, איך מהרי"ץ מדמה פתילים, לתפילין? הרי לגבי תפילין, כאשר אדם קנה תפילין הוא מברך שהחיינו, כיון שזאת מצוה שלימה, מה שחסר הוא רק להניח אותם. אבל כאשר אדם קנה פתילים, הדבר מחוסר מעשה. זאת איננה מצוה שלימה. הפתילים לבדם, אם אינן מחוברות לטלית, אזי חסר במצוה. הדבר מחוסר מעשה. ונשארנו על כך בתמיהה.

וזכה לברכת ה' שכספו נתרבה, והיה משאיר אותו במחסן בחצר הבית, ולא היה נועל אחריו, והיה משתמר, ולא נגנב או נחסר. פלא עצום. הוא היה עשיר גדול, ובמחסן בחוץ בחצר הוא היה מניח את כספו, לא נעול, והכסף נשאר שמור, אף אחד לא התקרב.

יישר כח, ויגדיל תורה ויאדיר

אלחנן באמו"ר מאיר גברא יצ"ו.

יישר חיליה לאורייתא. לגבי העניין של 'לנכרי תשיך', בעזרת ה', אחזור לכך אחר כך. נלך לפי הסדר.

אלו שתי העניינים. לגבי שהחיינו, ולגבי ריבית. אני לא רואה שאלה שנייה, רק הראשונה. השנייה, מעשה רב קא משמע לן מ'גברא' רבה, וברוך יהיה.

תשובה על השאלה הראשונה בעניין ברכת שהחיינו.

לגבי השאלה הראשונה, בעניין שהחיינו, ראשית צריכים להדגיש, כי אכן ממהרי"ץ שדן על עניין הפתילים החדשות, נראה שדעתו כן לברך שהחיינו, כמו על תפילין חדשות, אולם למעשה בפועל לא נהגו בזה בקהילותינו כדעת הרמב"ם ממש לגמרי.

כי לפי דעת הרמב"ם עצמו, כאשר האדם קונה תפילין, הוא צריך לברך שהחיינו בשעת הקנייה, כפי שאם אדם קנה כלי חדש. אבל למעשה, אמנם אנחנו נוהגים כדעת הרמב"ם, לברך על כך שהחיינו, אולם עיכבו את הברכה לשעת ההנחה. בפעם הראשונה שהאדם מניח תפילין חדשות, ילד או אדם גדול, הוא מברך תחילה 'להניח תפילין', ושהחיינו, ואח"כ קושר.

ואותו הדבר, במזוזה חדשה. איננו מברך כאשר הוא קנה את המזוזה, אלא כאשר הוא קובע אותה. בעניין פתילים, למעשה לא נהגו לברך עליהם שהחיינו כלל ועיקר, וגם מהרי"ץ רק דן בכך, הביא כי ישנה מחלוקת בזה בין העולת תמיד לבין הב"ח. ואין לנו בכך מנהג ידוע. אבל בכל אופן, נראה שדעת מהרי"ץ היא, כי צריך לברך על כך שהחיינו. עכ"פ מעיקר הדין. רק לפי מה שנהגו בפועל, לברך בשעת קיום המצוה, ממילא זאת

קיבלתי על זה מכתב – והוא ג"כ מלפני זמן רב – מאת ידידנו הרב יוחאי צבי הי"ו, שהוא מיישב את השאלה הזאת. ואני שמח מאד, חושבני כי הוא כיוון לאמיתה שלתורה. ברוך ה', שהעניין הזה מתורץ.

אמנם הוא מאריך, אין זמן לקרוא את הכל, ע"כ נביא רק את הנקודה העיקרית. והעורך בחוברת ידפיס את הכל.

וזה לשונו במכתבו, בס"ד ליל שישי דפרשת תזריע ד' ניסן התשפ"ד.

לכבוד מו"ר עטרת תפארת ישראל מרן הגאון הגדול הרב יצחק רצאבי שליט"א.

בענין ההערה השניה של הדר"ג על דברי מהרי"ן [בשו"ת פעו"צ ח"ב סימן קס"ח] המובאת בשיעור הנפלא "שערי יצחק" [ויקהל – שקלים עמ' 12], שכשקונה רק ציציות "זאת מצוה שאיננה גמורה, זה עדיין מחוסר מעשה, כי הוא צריך עוד להטיל אותן בטלית" [א.ה. וזה מזכיר לכאן את מה שכתב המח"ש בסימן י"ט סק"א לגבי דבר אחר, לגבי הטלת החוטין בבגד שלא מברך כי "אינה גמר מצוה". אמנם פשיטא דזה שני דברים שונים, כאן מצוה שאיננה גמורה פירושו חסרה תיקון להיות מזומנת לקיום המצוה, ושם אינה גמר מצוה פירושו שאין זה השלב האחרון בעשיית המצוה, שבו מקיים את המצוה], ואין זה דומה לכאן לתפילין שהיא מצוה שלימה וגמורה, אז למה מהרי"ן מדמה אותן, לגבי לברך בקנייתן שהחיינו.

חשבתי אולי, אולי יש לנסות ליישב עפי"ד המרדכי [בסי' תתקמ"ד והובא בב"י סו"ס י"ג] שכתב וז"ל, אומר ה"ר שלמה מדרווי"ש שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת, שאסור ללבשו עד שיתקן אותו, שאם לובשו עובר בעשה.

בהתחלה הוא מנסה ליישב, על פי מהלך אחר. יש לו שם שני מהלכים. וגם הוא חושב, כי העיקר הוא המהלך השני.

הנושא הראשון, זאת שאלה כללית, האם כאשר האדם לובש טלית בלי ציציות, הוא עושה בכך עבירה? ישנה מצוה, להטיל טלית בבגד, אבל לא כתוב בתורה שאסור ללבשו בגד בלי טלית.

למעשה, ישנה מחלוקת בכך. ישנם הסוברים, שלדעת הרמב"ם הדבר אסור, שכן כתב הרמב"ם וז"ל, 'אם נתכסה בו בלא ציצית, ביטל מצות עשה'. אבל המרדכי דן בכך, ומביא לגבי אדם שבשב"ק נפסק לו הטלית. החוט שלטלית נפסק, וכעת הטלית פסולה. האם הוא יכול להמשיך ללכת עם הטלית הזאת, או שהוא צריך להורידה מעליו? אמנם הוא יכול להרכיב ציציות חדשות, אבל בשב"ק אסור. והמרדכי מביא כי חכם אחד – רבי שלמה מדרוויש – אמר, שאסור ללבוש אותה. והשיב ר"י דליתיה וכו'. לכן נראה לר"י דמצות עשה דציצית, אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשנו, ולא אמר הכתוב בלשון לא תלבש בגד שיש לו ארבע כנפים בלא ציצית, דאז ודאי היה הדין עמו, אלא מצות עשה גרידא להטיל בו ציצית. ומ"מ אין הטלית אסור ללבוש, וגם אין עובר, כיון שאין עתה יכול להטיל בו שהוא שבת. ע"כ.

אני רוצה להטיל ציצית, אולם אינני יכול, כיון שאסור בשב"ק, משום מלאכת קושר. ע"כ תמשיך ללבוש אותה בלי הציצית. כך הוא אומר. וישנם אחרונים שכתבו, שהרמב"ם חולק על כך.

לפי זה, אכן לשיטת ה"ר שלמה מדרווי"ש חוטי ציצית, זו מצוה שאינה גמורה ומחוסר מעשה, אבל לשיטת המרדכי בשם ר"י, שמותר ללבוש בגד של ד' כנפות בלא ציצית ואז להטיל את החוטים, כשיש לאדם חוטי ציצית אין כאן מצב של "מחוסר מעשה", שהרי כשהבגד עליו ואז נתחייב במצוה מיד יכול להטיל את החוטים ולקיים את המצוה, וכמו בתפילין. [הוספה. ומה שעוד לא לבשו ועוד לא התחייב, הדבר דומה לכאן לתפילין בחוה"מ דנקטינן שאין חיוב של תפילין ואדרבה איסור יש בדבר, ולמחדש ציצית בבגד (לפי שיטת הב"ח) בלילה, שעדיין לא הגיע זמן ציצית לרמב"ם. וכי אז גם נאמר שאין המצוה שלמה ומחוסרת מעשה היא, ולא יברך שהחיינו.]

וזה שצריך קודם ללבוש את הבגד כדי להתחייב, מה בכך, הרי גם במזוזה כתב המרדכי [שם, ובב"י לא הובא הדבר] שצריך קודם לדור בבית ורק אז מתחייב, ובברכ"י כתב [י"ט ב] וז"ל, דהרי מזוזה

שערי יצחק – השיעור השבועי

ובמאי דפליגי הפמ"ג והאחרונים, יתכן שאפשר לתלות את מחלוקת הב"ח והעולת תמיד. שהב"ח ס"ל שלשיטת הרמב"ם א"א שכשיקנה חוטים יברך, כי לא ס"ל לרמב"ם כמרדכי, וא"כ זה עדיין מחוסר מעשה. ולכן לא חש לדקדוק לשון הרמב"ם שהוכיח ממנו העו"ת. אך העו"ת ס"ל ברמב"ם כדעת המרדכי, וממילא מברך על קניית החוטים כי אין זה מחוסר מעשה, והכל א"ש.

אך אי נימא שהעיקר כדברי האחרונים שהבינו שהרמב"ם לא ס"ל כהמרדכי, אלא כה"ר שלמה מדרווי"ש, הדרא קושיא לדוכתה.

*

אבל המהלך השני שלו הוא כדלקמן, אך חשבתיו אולי לנסות ליישב עפ"ד שו"ת הרמב"ם שמצוה שהיא קנין האדם, היא לא פחותה מקניית כלים חדשים, וכמו שהטעים הראשל"צ – רבינו חיים בן עטאר – דמה לי קנה כלים חדשים לצורך גופו, מה לי לצורך נשמתו.

הרי כשקונה סיר כדי לבשל, התכלית אינה הבישול אלא לאכול בסוף, ובכל זאת מברך על הסיר כי זה כלי שמשמש אותו. הוא מושלם ומוכן לתשמישו. וכן כאן, בציצית שלא צוותה התורה ללבוש בגד עם חוטין, אלא להטיל חוטים בבגד, וגדר המצוה היא שהטלת החוטין זה ה"מתיר" של הבגד [כמו שראיתי באבני נזר בדעת ה"ר שלמה מדרווי"ש], ואינה רק מצוה בעלמא, ממילא ציצית זה "כלי" שהשימוש שלו זה להתיר את הבגד, כלי לקיים ציווי התורה גדילים תעשה לך, ואחרי שקשר את החוטין נשלם ה"בישול", הבגד מוכן ומותר בלבישה.

ואמנם אכן התכלית לאדם העושה זאת, היא קיום המצוה, וזה עדיין אינו עד שעת הלבישה. אבל כמו שכתב כת"ר בהלכות שהחיינו, שעל כלים חדשים מברכים בשעת הקנייה בגלל שהברכה היא על שמחת הלב, ואפשר לומר [בדעת מהרי"ץ] שבקונה חוטי ציצית שבהם ראשית התשמיש הוא להתיר את הבגד, אז כבר הוא זמן שמחת הלב, כי כעת קנה כלי מושלם ומוכן להתיר את הבגד, אף על פי שלגבי התשמיש

חובת הדר וכו' כי טויית הציצית ושזירתו דומה לכתובת המזוזה, וקביעות חוטי הציצית בבגד הוא כקביעות המזוזה בבית, ולבישת הטלית בציצית דומה לבא לדור בבית שנקבע בו מזוזה. ע"כ. ובכל זאת על קניית המזוזה, מברך שהחיינו לרמב"ם.

הרב יוחאי הי"ו, מנסה לחבר את הדברים, אל הנושא שלנו. לא ניכנס לכך כעת.

ומה שאולי יש לחלק שבציצית לפני הטלתה בבגד היא אינה חפצא דמצוה ומזוזה כן, הרי לפ"ד הרמב"ם בתשובה, גם מזוזה לפני קביעתה אינה חפצא דמצוה אלא כשהיא קבועה בבית, וכמו שכתבו השיח ערב להגר"ש קוטלר זצ"ל והבית ישי [חידושים וביאורי סוגיות סי' ס' עמ' רמו ד"ה והנה הרמב"ם] להגר"ש פישר זצ"ל.

כך חשבתיו להוסיף. אבל שוב בינותי שבמזוזה עצמה לא כ' במפורש ברמב"ם שמברך בשעת קנייתה, רק דכך יוצא לפי העולת תמיד ומהרי"ץ. וא"כ היא גופה לכאן צריכה ראייה, מנין לנו שיברכו בשעת קנייתה, כשעדיין א"א לקיים בה המצוה לפני שקבעה. אולי רק כשקובעה בבית והיא מוכנה לקיום המצוה, כשנכנס עתה לבית. [וכתבתי זאת משום דאולי לכת"ר ידוע שיש דברים מפורשים בפוסקים שבמזוזה לרמב"ם מברך בשעת הקנייה].

ואמנם יש אחרונים שכתבו שהרמב"ם לא ס"ל כמרדכי, שהרי כתב [בסוף פ"ג מהל' ציצית ה"ו] וז"ל, היאך חיוב מצות הציצית וכו' יטיל לה ציצית ואח"כ יתכסה בה. ואם נתכסה בה בלא ציצית, הרי ביטל מצות עשה ע"כ. אבל הפמ"ג כתב [בפתיחה להל' ציצית בד"ה ויש לשאול] שמדברי הרמב"ם "אין ניגוד לסברת המרדכי", ומרן השו"ע הביא להלכה גם את המרדכי וגם את דברי הרמב"ם הנ"ל [הביא זאת הפמ"ג בסי' י"ג בא"א סק"ח בד"ה ומשמע נמי], וא"כ אולי אפשר לומר שמהרי"ץ ס"ל נמי הכי, וסלל דרך בהבנת הרמב"ם לפי דרך המרדכי, שהיה נראה לו שזו הפשטות, ומה גם שנפסק כמותו. ועוד שלשון הרמב"ם "שקנין היא לו" שמשמעו שמברך בשעת הקנייה, מסתדר רק לפי המרדכי.

הנוסף שמשמש בו אח"כ, שזה לקיים המצוה, אין הוא עדיין מוכן.

[אמנם לגבי ברכה על הטלת הציצית זה נדון אחר לגמרי, ולכן כתב המח"ש הנ"ל שלא מברך כי "אינה גמר מצוה", כי ברכת המצוות היא על קיום המצוה ובהטלת הציצית עדיין לא מקיים, ולכן לא מברך].

תודה רבה – יוחאי צבי.

מהרי"ץ מדמה ביניהם – רואים כך במהרי"ץ, כי הוא משווה את העניינים – מצד העניין של שמחה. כפי שכאשר אדם קונה כלי חדש, כגון סיר, הוא מברך שהחיינו. מה עושים בסיר? מבשלים בו. ואם יבשל, מה הדבר יעזור? הרי צריכים לאכול? אלא נכון שכעת עדיין לא בישלת, אולם קניתי סיר וביכלתי לבשל בו. אותו הדבר כאשר קנית פתילים, אפשר לחבר אותם אל הציצית. ומה שעדיין לא חיברת, הדבר יהיה בשלב הבא. ממילא, אם זה מבחינת השמחה שבדבר, אזי יש לנו זאת. זהו התמצית של תירוץ.

ברוך ה', גם לנו ישנה שמחה, שדברי מהרי"ץ התיישבו אל נכון. וישר חיליה דמר לאורייתא, כן ירבה וכן יפרוץ בהגדרות למדניות, וכן הלאה.

[לגבי המחלוקת אם יש איסור ללבוש בגד בלי ציצית, לכאורה בזה תלויה פלוגתא דרבוותא בפירוש הא דאיתא במנחות דף מ"א ע"א לעניין ציצית, דבזמן דאיכא ריתחא מענישים מן השמים על ביטולה אף שהיא מצות עשה יעו"ש. דהמפרשים את העניין כפשוטו, שהלבוש בגד בלא ציצית, אינו נענש אלא בזמן דאיכא ריתחא, סבירא להו דאין איסור בדבר. והמפרשים דמיירי דוקא במי שאינו קונה בגד החייב בציצית, סבירא להו דאיסור ללבוש בגד בלא ציצית. איתמר].

תגובה למה שהביא השואל הנז"ל בעניין הלוואה בריבית לגוי, והמעשה בהרה"צ יצחק גברא זצ"ל שהיה מלווה בתימן לגויים בריבית, בירור האם לדעת הרמב"ם ישנה מצוה בזמנינו להלוות בריבית לגוי, והאם המדובר גם לגבי הישמעאלים אשר אינם עובדי ע"ז, והאם איסור ריבית שווה לשלושת האיסורים החמורים שבתורה ע"ז ג"ע ושפ"ד.

בקשר לעניין השני הנז' לעיל, לגבי הצדיק הר"ר יצחק גברא זלה"ה, הוא – השואל – מביא לנו 'מעשה רב'.

הנדון שלנו בזמנו היה, לגבי מה שפירסמו בגליון 'טועמיה' [174], תזריע התשפ"ד, כי כביכול בארץ תימן היה אסור להלוות בריבית לגוי.

הפרכנו את זה בס"ד, והסברנו כי זה לא שבתימן לא הלוו בריבית לגוי, אלא פשוט מבחינת השלטונות היה אסור לעשות זאת. כי לפי הדת שלהם, זהו איסור חמור. ממילא, הם כפו גם את היהודים שלא יעשו זאת. אבל הבאנו עובדות, כי לצערינו קרה שאפילו יהודי מיהודי דרשו ריבית, אם אתם זוכרים הבאנו את הסיפור של 'לנכרי תשיך ולאחיך'. אנשים שלא נהגו כהוגן, הלוו בריבית אפילו ליהודים. והנה כאן, יש לנו ג"כ סייעתא, ממה שהוא מביא לנו מעשה רב. כנראה שהשלטונות שם ויתרו לו, לא התייחסו אליו, מפני מעלתו וגדולתו. הוא היה מלווה לגויים בריבית, והם שתקו.

מכאן סתירה גמורה למה שנכתב בגליון טועמיה הראשון, על פי דברי ר"ש כוכבי. אף כי רב המרחק ביניהם, כי הוא היה במחוז שרעב, דרום תימן. משא"כ מהר"ר יצחק גברא, בצפון תימן. אבל אדרבה הערבים שבצפון קנאים יותר לדתם, כי הם זיידים-שיעים.

לגבי מה שהרב אלחנן גברא נר"ו כותב, כי 'דעת חכמי תימן שמצוה להלוות לגוי', כנראה כוונתו למה שהבאתי מהספר אור האפילה ומהספר פרי צדיק, המסבירים למה האות למ"ד של'פסוק 'לנכרי תשיך', הוא עקום לאחוריו? כי הדבר בא להגיד, כי אעפ"י שישנה מצוה להלוות ליהודי בלי ריבית, ולגוי עם ריבית. מכל מקום אם בא לפניך, והרי שני הדברים ביחד, שניהם מצוות עשה. מצוה להלוות ליהודי בחנם, ומצוה להלוות לגוי בריבית. א"כ מה תעשה? ההלכה היא, שתלוו ליהודי, למרות שזה בלי ריבית. תעקם ותהפוך את פניך, מן הנכרי. זהו הרמז, בלמ"ד העקום. זהו הרמז שהם כותבים, לגבי העיקום באות למ"ד. אבל עיקר העניין הזה, שמצוה להלוות לגוי בריבית, הוא לקוח מדברי הרמב"ם.

שערי יצחק – השיעור השבועי

כוח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה ב'שב ואל תעשה'. לא לעשות. כמו שהסביר הר"ן.

אבל, להלכה ולמעשה, כתבו הראשונים שהדבר מותר. כך דעת התוספות, והרב המגיד בשם הרשב"א, ועוד כמה אשר אומרים, שבזמנינו הדבר מותר. והסיבה היא, כי לפי המצב, אין לנו אפשרות להשתכר בשום משא ומתן, אם לא שנישא וניתן עם הגויים. בין כה וכה, ישנם עסקים עם גויים, עושים איתם מסחר, א"כ גם ריבית מותר. אין את הסיבה, 'שמא ילמד ממעשיו' בדברים אחרים, כי המדובר בעסקים, עושים עסקים עם גויים. כך כותבים הראשונים.

הרמב"ם לא כתב זאת. אבל מדברי הרב המגיד, אשר הביא את הרשב"א, נראה שהוא מבין כי יכול להיות בהחלט שהרמב"ם יסכים לכך. הרמב"ם כתב את ההלכות למעשה, וההיתר הזה לא מובא ברמב"ם, אבל בראשונים הוא מובא, כנראה בגלל שבארצות אירופה הדבר היה שכיח ובלט טפי [משא"כ בארצות ישמעאל שם היה חי הרמב"ם, שבלא"ה הריבית אסורה גם אצלם], ועכ"פ בשלחן ערוך כך נפסק, והבאנו כי גם מהרי"ץ זיע"א העלה זאת בפירושו לש"ע הל' ריבית, שנדפס בס' נר יאיר.

השאלה היא, האם אחרי שרבנן אסרו להלוות בריבית לגוי, כעת יש לנו רק היתר להלוות לגוי, או שהדבר נהפך אפילו למצוה? לכאורה, זהו רק היתר. כיון שאין לנו ברירה. אם לא יתעסקו איתם במשא ומתן, אזי ח"ו הפרנסה תהיה קשה.

הפוסקים כותבים, כי הוא הדין גם כיום בזמנינו. אמנם ישנם כאלה האומרים, שבארץ ישראל כעת שכולם – עכ"פ רובם – הם יהודים, א"כ אל תעשה מסחר עם גויים. אבל בכל זאת, נשאר כי למעשה רוב ככל הפוסקים פסקו, להתיר זאת גם בזמנינו.

נפקא מינה, לא רק לגבי עסקים עם גויים, אלא גם עם אנשים אשר פרקו מעליהם עול תורה ומצוות. ובפרט אם הדין שלהם, שאינם נחשבים 'תינוקות שנשבו', כאשר דיברנו בס"ד בשיעור [מוצש"ק ויגש ובשלח התשפ"ד], א"כ הם כמו גויים. מותר להלוות לרשעים כאלה בריבית, כפי שמותר להלוות לגוי.

צריך לדון פה, לגבי מה שהוא כתב, שהרב יצחק גברא זצוק"ל היה אומר לציבור, כי 'לנכרי תשיך' זאת מצוה.

*

דרך אגב, זכיתי לפני כמה שנים להתפלל על קברו, היתה לי בקשה חשובה מאד, ולפי מיטב הבנתי זכותו הועילה. כך אני מרגיש. וגם הלאה. יהי רצון שזכותו יגן עלינו אמן.

מספרים על הרבה נסים ונפלאות, ישועות ונחמות, לרבים אשר התפללו על קברו. וחושבני כי גם אני זכיתי, כי מה שביקשתי התקבל בזכותו. הציון הוא במושב עגור, על יד העיר בית שמש ת"ז.

תגובה למה שהביא השואל הנז"ל בעניין הלוואה בריבית לגוי, והמעשה בהרה"צ יצחק גברא זצ"ל שהיה מלווה בתימן לגויים בריבית, בירור האם לדעת הרמב"ם ישנה מצוה בזמנינו להלוות בריבית לגוי, והאם המדובר גם לגבי הישמעאלים למרות שאינם עובדי ע"ז.

על שני דברים. צריכים לדון כאן. ראשית, להגיד כי ישנה מצוה בזמנינו להלוות בגוי בריבית, לפי דעת הרמב"ם, הדבר אינו כ"כ פשוט. כי למעשה, הרי הרמב"ם בעצמו מביא, שמדרבנן הדבר אסור. נכון שישנה מצוה מדאורי' לדעתו להלוות בגוי בריבית, אבל סוף סוף רבנן אסרו זאת, שמא ילמד הגוי ממעשיו. זאת שאלה אחת. עוד מעט בלנ"ד ארחיב עליה יותר.

שאלה שנייה, האם הדין הזה של 'לנכרי תשיך', נאמר גם לגבי הישמעאלים, אשר אינם עובדי עבודה זרה? שמא הדין של 'לנכרי תשיך', הוא רק לגבי מי שעובד ע"ז, והם – הישמעאלים – הרי אינם עובדי ע"ז. אולי לגביהם, אין את המצוה?

בשלחן ערוך יורה דעה [הלכות ריבית סימן קנ"ט סעיף א'] מובא בזה"ל, דבר תורה מותר להלוות לגוי בריבית, וחכמים אסרוהו. שמא ילמד ממעשיו. אם לא כדי חייו, או לת"ח, או בריבית דרבנן. והאידנא מותר.

אם לאדם ישנם עסקים עם הגוי, מלווה לו בריבית והוא מרויח, יש לו קשרים משא ומתן עמהם, יושב איתם, אזי הוא יכול ללמוד ממעשיהם, ע"כ רבנן אסרו זאת. כי אפילו שמן התורה זאת מצוה, יש

לכאורה, כעת זהו רק היתר, לא מצוה.

ברם יכול להיות, הרי איננו יודעים מהי דעת הרמב"ם, מה הדין לגבי זמנינו, אבל נניח שהרמב"ם יקבל את ההיתר הזה, אזי אולי ממילא יוצא כך. הפוסקים אשר לא כתבו רק שהדבר 'מותר', זהו לשיטתם, כי הם סוברים שאין מצוה להלוות לגוי בריבית, גם מדין תורה. הרי הרמב"ם הוא שאומר, מצוה להלוות לגוי בריבית, וכמעט כל הראשונים חולקים עליו, הראב"ד והרמב"ן וכו', וכך נפסק בשלחן ערוך, כי זאת לא מצוה אלא שהדבר מותר. א"כ מה שהם כתבו, שבפועל – גם אחרי שרבנן אסרו, שמא ילמד ממעשיו – הדבר מותר, זהו לפי שיטתם. אבל אם הרמב"ם יקבל את ההיתר הזה, אזי אולי בסופו של דבר זה לשיטתו ייהפך מאליו למצוה. אחרי שישנו כבר היתר, חזרנו לדין תורה.

אולם דבר זה, איננו מפורש. גם מהרי"ץ סתם, הוא הביא תחילה את דעת הרמב"ם, ואח"כ את מ"ש השו"ע שהדבר מותר, והוא אפילו לא רמז מה תהיה דעת הרמב"ם בזה.

שאלה מהקהל: איך אפשר לבטל גזירת חכמים?

תשובת מרן שליט"א: עניתי.

שאלה מהקהל: אז למה לא מבטלים את גזירת הבלנים?

תשובת מרן שליט"א: מבטלים רק כשישנה סיבה מוכרחת.

שאלה מהקהל: אז למה לא מבטלים את גזירת הבלנים? הרי היום ישנן מקלחות פרטיות, וכבר אין את טעם הגזירה? אז למה לא נבטל? אם אפשר להקל על האדם, שיוכל להתקלח בלי חשש מגזירת חז"ל?

תשובת מרן שליט"א: זה לא שאנחנו ביטלנו את גזירת חז"ל. חלילה. בנ"ד הדבר כתוב בראשונים, כי כיון שאין ברירה, התירו זאת מחוסר ברירה. כי אחרת, הם היו ח"ו בעניות. לא יכלו להתפרנס. אבל בדרך כלל, לא שייך שיבטלו גזירת חז"ל.

*

כעת, לגבי העניין השני.

לשון הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה [פרק חמישי הלכה א'] כך הוא, הגוי וגר תושב, לוויין מהן

ומלוין אותן בריבית, שנאמר לא תשיך לאחיד. לאחיד אסור, ולשאר העולם מותר. ומצות עשה להשיך לגוי, שנאמר לנכרי תשיך. מפי השמועה למדו, שזו מצות עשה, וזה דין תורה.

א"כ הרמב"ם כותב במפורש, כי ישנה מצוה להלוות לגוי בריבית. זאת שיטת הרמב"ם המפורסמת.

לאחר מכן [בהלכה ב'] כתב הרמב"ם בזה"ל, אסרו חכמים שיהיה ישראל מלוה את הגוי ברבית קצוצה אלא בכדי חייו, גזרו שמא ילמוד ממעשיו ברוב ישיבתו עמו. היהודי יושב עם הגוי, ועושה איתו עסקים. זה מסוכן. לכן גזרו חכמים, שלא ילווה לו.

לפיכך מותר ללוות מן הגוי ברבית, שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו. ללוות מהגוי, מותר. אבל לא להלוות.

ותלמיד חכם שאינו רגיל בו – דהיינו בגוי – ללמוד ממעשיו, מותר להלוות לגוי ברבית אפילו להרויח. וכל אבק רבית עם הגוי, מותרת לכל. ריבית דרבנן.

בספר שם טוב [שם] מדויק הגאון מהר"ח פסאד את שינוי לשון הרמב"ם. כי בהלכה הראשונה הרמב"ם כתב, 'הגוי וגר תושב' לוויין מהן, ומלוין אותן בריבית. ולאחר מכן הרמב"ם כתב, מצות עשה להשיך 'לגוי'. מדוע הוא לא הוסיף לכתוב 'ולגר תושב', כמו בהתחלה.

גר תושב היינו, גוי אשר קיבל עליו את שבע מצוות בני נח.

אפשר גם ללוות מהם, וגם להלוות להם, בריבית. אבל לגבי המצות עשה, הרמב"ם כותב כי המצוה להשיך היא 'לגוי', הוא לא מזכיר 'גר תושב'.

אומר על כך השם טוב בזה"ל, מצות עשה להשיך לגוי וכו'. כבר כתבתי ע"ז למעלה בפ"א מהלכות אלו בדין ב' גבי נגישה. וטעמא דמצוה להשיך הגוי ולנגשו, משום דעובד ע"ז הוא, צייתה תורה לעשות לו כל אלה, בכדי להצר לו, וכמו שנתבאר שם. משא"כ גבי גר תושב, דמקיים ז' מצוות בני נח, דלאו מצוה הוא אלא רשות, לא צייתה תורה בדרך מצוה כמו גבי גוי. לכן הרמב"ם לא חזר להזכיר כאן בסיפא, גר תושב. וזהו שכתב רבי ז"ל, ומ"ע להשיך לגוי וכו'.

שערי יצחק – השיעור השבועי

לשון לחסר שכתב הלח"מ. והאיסור עשה דלרמב"ם על הלואם בחנם, אולי הוא משום שנתרבה שגם זה הוא חנינה, שנאמר לא תחנם. ואולי כיון שאינו מתנה, אין זה חנינה גדולה, וליכא ע"ז הלאו דלא תחנם, אלא איסור העשה.

הוא דן כי הסיבה היא, כי אולי זהו מצד לא תחנם. ישנה מצוה להלוות לגוי בריבית – והוא אוחז שזה גם לגר תושב – כמו לא תחנם. אבל הוא בעצמו דוחה ואומר, כי זה לא ממש לא תחנם, שהרי לא תחנם היינו, שאסור לתת להם מתנת חנם. אבל מה שאני מלווה לו בלי ריבית, זה לא שאני נותן לו מתנה, הדבר איננו חנינה.

ע"כ הוא אומר, ויותר נראה דהיא כעין האיסור דהחזרת אבדה לגוי, כדכתבתי דלהלוות חמור, שנכתב ע"ז איסור עשה.

הרי נאמר [דברים כ"ב, א'] הַשֵּׁב תְּשִׁיבֶם לְאֶחִיךָ, ולגוי אסור להשיב אבדה.

ועדיין צ"ע בזה. כך הוא כותב. נשאר בספק. ובעוד כמה ספרים, דנים בעניין הזה.

אם כן, הפרט הזה איננו ברור. אבל פשוט דברי הרמב"ם, היא כפי שכתב השם טוב, שהמצוה היא רק לגבי גוי אשר עובד ע"ז. אולם לגוי שאינו עובד ע"ז, מותר. זוהי רק רשות.

ברם השאלה היא, הרמב"ם מדבר לגבי גוי ו'גר תושב', וכי הערבים – הישמעאלים – נחשבים גר תושב? וכי הם קיבלו עליהם את שבע מצוות בני נח? הם אמנם עשו להם עוד מצוות אחרות, אבל את שבע מצוות בני נח הם אינם מקיימים. חלק מהם, אולי כן. חושבני כי לגבי אבר מן החי, אין אצלם הלכה שלא לאכול אבר מן החי. והרי זאת אחת מ' מצוות בני נח. וכן כל הדינים שהם דנים. הרי נאמר, רָאָה וַיִּתֵּר גוֹיִם [חבקוק ג', ו']. כל אומות העולם, לא קיבלו את ז' מצוות בני נח, כמבואר בבבא קמא דף ל"ח ע"א.

הערה מהקהל: הם מקפידים על שחיטה. תשובת מרן שליט"א: כן, שלא להרוג אותו בלי שחיטה, אבל לא שלא לאכול אבר מן החי. הם גם שופכי דמים, וגזלנים. וכן הלאה. הם אינם מקיימים.

שאלה מהקהל: ישנם אומות כאלה שכן מקיימים ז' מצוות בני נח?

אין מצות עשה להלוות, אלא רק לגוי אשר עובד ע"ז. אם כן יוצא, כי לגבי ישמעאלי אשר איננו עובד ע"ז, אין מצוה להלוות לו בריבית. לכאורה, הדיוק הוא מצויין.

אולם, משוסדמה הגר"מ פיינשטיין בספרו דברות משה [בבא מציעא, הערה ע"ב דף ת"פ], שהוא ג"כ הרגיש בדיוק בזה, אבל איננו מקבל זאת. בלי להסביר, למה?

תחילה הוא דן, למה בעצם התורה מצוה להלוות לגוי בריבית? מהו העניין בכך? וכי ישנה מצוה, לחסר להם את ממונם? שהם יפסידו?

והוא אומר, כי לא נראה שהדבר כך. וזה לשונו שם, הרמב"ם בפ"ה ממלוה ה"א כתב, ומ"ע להשיך לגוי, שנאמר לנכרי תשיך. מפי השמיעה למדו, שזו מ"ע.

ונראה שאין לפרש שהוא לחסרם, כמשמעות הלח"מ שכתב בכוונת התוס', דכיון דאמר רחמנא דמצוה לחסר, לא היה להם לחכמים לאסור. דלא מצינו שיהיה איזה מעלה לחסר לגוי, וכ"ש שאין לומר שיהיה מצוה לחסר. והא אדרבה, התורה אסרה גזל עכו"ם. הרי גזל הגוי, אסור. א"כ אין עניין לחסר לגוי.

וגם הא קרא דלנכרי תשיך, הוא גם על נכרים שמקיימין שבע מצוות, וגם לגר תושב, מכיון שלא נתגיירו ממש לקבל כל התורה. וכיון שמצווין להחיותן, כדאיתא בסוגיין, הרי ודאי לא שייך שיהא מצוה לחסרן.

ואף שמשמע קצת ברמב"ם, שמחלק בין עכו"ם לגר תושב. הוא הרגיש מעצמו בדיוק הזה, אבל משוסדמה נראה לו שזה לא הכרח. הוא כותב בלשון, 'משמע קצת'.

דמתחילה כתב, הגוי וגר תושב, לויין מהן ומלוין אותן בריבית, שנאמר לא תשיך לאחיד. לאחיד אסור, ולשאר העולם מותר. ואחר זה כתב, ומ"ע להשיך לגוי, שנאמר לנכרי תשיך. משמע דלגר תושב ליכא מ"ע, אלא לגוי, ורק היתר איכא גם לגר תושב, מקרא דלאחיד, שגם גר תושב אינו אחיד.

בסופו של דבר הוא כותב, אבל אף שלנכרי תשיך קאי על גוי, ולא על גר תושב, א"א לומר דהוא מצד דאיכא מצוה לחסרן. ובתוספות לא הוזכר

תשובת מרן שליט"א: כנראה קבוצות מסוימות כיום. משהו חדש. הם קוראים לעצמם כך, 'בני נח'. יש להם את השם הזה. מעטים.

למעשה, נראה לענ"ד כי העניין דלעיל, הוא תלוי בנדון נוסף שבהל' מאכלות אסורות. הרמב"ם מדבר שם לגבי יין נסך. הרי יין נסך אסור גם בהנאה, ויין של ישמעאלי אסור בשתייה ומותר בהנאה.

וכותב על כך הרמב"ם [בפרק י"א ממאכלות אסורות הלכה ז'] בזה"ל, גר תושב, והוא שקיבל עליו שבע מצוות, כמו שביארנו, יינו אסור בשתייה ומותר בהנייה, ומייחדין אצלו יין ואין מפקידין אצלו יין.

וכן כל גוי שאינו עובד ע"ז, כגון אלו הישמעאלים, יינן אסור בשתייה ומותר בהנייה. וכן הורו כל הגאונים.

הנצרים, עובדי עבודה זרה הן, וסתם יינם אסור בהנייה.

אומר הרמב"ם, כי גר תושב, יינו אסור בשתייה ומותר בהנייה. וישמעאלי גם כן, אסור בשתייה ומותר בהנייה. ולגבי הנצרים, היין שלהם אסור גם בהנייה.

בא הכסף משנה ושואל, למה צריך לגבי גר תושב, שיקבל עליו שבע מצוות? הרי לגבי ישמעאלי, אינו כך. מדברי הרמב"ם משמע, שאם גוי יקבל עליו רק שש מצוות, יינו יהיה אסור אפי' בהנייה, כי צריך שיקבל עליו את כל שבע המצוות. א"כ למה הרמב"ם אומר, לגבי הישמעאלים, שיינם מותר בהנייה? וכי הם קיבלו עליהם שבע מצוות? הרי הם לא קיבלו, כמו שכבר אמרנו.

דרך אגב, אולי צריכים לחדד זאת יותר.

הרמב"ם כותב בהלכות מלכים [פ"ח הל"י], כי גר תושב אשר מקבל עליו את ז' המצוות, הוא צריך לקבל עליו זאת בפני שלושה חברים. הדבר אינו קל ופשוט מאליו. צריך הוא לקבל עליו ז' מצוות, ושהדבר יהיה בפני שלושה מחכמי ישראל. והם, הישמעאלים, ברור שאינם מקיימים את ז' המצוות. משמע, שצריך שיקבל עליו את כל ז' המצוות.

א"כ למה לגבי הישמעאלים, מספיק שהוא אינו עובד ע"ז?

הכסף משנה שם, שדן בעניין הזה, כותב בזה"ל, ואיכא למידק על דברי רבינו, שמאחר שהוא סובר שכל גוי שאינו עובד ע"ז אינו אסור בהנאה, היאך כתב גר תושב שקיבל עליו שבע מצוות כמו שביארנו יינו אסור בשתייה ומותר [בהנייה], דמשמע דאם חיסר מלקבל אחת מהשבע אסור בהנאה. ומי גרע גר תושב, שקיבל עליו בפירוש שש מצוות, וע"ז מכללם, מגוי דקים לן דלא פלח ע"ז ולא קיבל עליו שאר מצוות.

וי"ל דע"כ לא קאמר רבינו שאינו אסור בהנאה, אלא בגוי שהוא מבני דת דלא פלחי ע"ז. אבל אם הוא מבני דת דפלחי ע"ז, אע"פ שזה קיבל עליו שלא לעבוד ע"ז, לא יצא מכלל אומתו עד שיקבל עליו שבע מצוות, דאז נעשה גר תושב גמור.

כאשר בא גוי מאיזו אומה, אי אפשר אחרת, רק אם יקבל עליו ז' מצוות. אולם ישמעאלי, כיון שידוע שהם אינם עובדי ע"ז, ע"כ לגביהם אין צורך שהם יקבלו ז' מצוות, מספיק שהם אינם עובדי ע"ז. הדברים האחרים, אינם מפריעים לנו. אבל גוי שבא מאיזו אומה, שהם עובדי ע"ז, צריך שהוא יקבל עליו ז' מצוות. רק באופן הזה, היין שלו יהיה מותר בהנייה.

והכי דייק לישנא דרבינו, שכתב וכל גוי שאינו עובד ע"ז, כגון אלו הישמעאלים. דמשמע דוקא בכה"ג, שהוא מאומה שמוחזקים שאינם עובדים ע"ז, הוא דינו מותר בהנאה, אע"פ שלא קיבל עליו בפירוש שלא לעבדה. אבל אם הוא מאומה דפלחי לה, צריך לקבל עליו שבע מצוות. ואם חיסר אחת מהן, אסור בהנאה, דעדיין בכלל אומתו הוא. ולפי זה, הא דאמר רבא, אַבְרָם שִׁשְׁדָּ ידענא ביה דלא פלח ע"ז, ה"ק ידענא ביה שהוא מאומה דלא פלחי ע"ז.

כך כותב הכסף משנה.

ויש לו עוד תירוץ אחר. וז"ל, ועי"ל דכל גוי שאינו מוחזקים בו שאינו עובד ע"ז, אע"פ שבני אומתו עובדים אותה והוא לא קיבל בפירוש שלא לעבדה וגם אינו מקיים שאר מצוות ולא קיבלם עליו, יינו מותר, ובכה"ג הוה ההיא דבר ששך. ומ"ש רבינו גר תושב שקיבל עליו שבע מצוות,

שערי יצחק – השיעור השבועי

כנראה הוא מתכוון, רק כאן בהלכות האלה, לא באופן כללי. וכמ"ש בס"ד בעיני יצחק על ש"ע המקוצר הל' ע"ז סי' קמ"ו אות נ"ט ד"ה אך יעו"ש"ב. אבל פה, בהל' מלוה ולוה, שכבר ישנו חילוק, 'גוי' ו'גר תושב', הוא כבר נכנס לפרטים, אזי לאחר מכן כשהוא לא כותב 'גר תושב', כאן צריכים כבר לדייק.

שאלה מהקהל: לפי מהר"ח כסאר, למה ישנו עניין להלוות לגוי בריבית דוקא?

תשובת מרן שליט"א: הוא כותב במפורש, 'כדי להצר לו'. והאיגרות משה, לא מקבל את הסברא הזאת. ישנם עוד כמה ספרים אשר מדברים על כך. [ממה שלא הזכיר הרמב"ם גבי רבית את הישמעאלים כמו שהזכיר גבי י"ן נסך, לכאורה יש ללמוד שדינם בזה כגוי ולא כגר תושב, שהרי גרועים הם מגר תושב. אך יש מקום לדחות לפי הידוע שאין דרכו של רמב"ם להביא אלא המפורש בדברי חז"ל, ולפעמים גם המפורש בדברי הגאונים. וגבי י"ן נסך, מצא כך בדברי הגאונים. אבל גבי רבית לא נמצא אלא המפורש בדברי חז"ל, ובזמנם עדיין כל הגויים היו עובדי עבודה זרה, לכן הזכירו רק גוי וגר תושב. ואילו היו בזמנם גויים שאינם עובדי עבודה זרה, אפשר שהיו מזכירים שדינם כגר תושב. איתמר].

איסור ריבית, למרות חומרתו, אינו משתווה לשלושת האיסורים החמורים שבתורה, ע"ז ג"ע ושפ"ד.

הסברנו בס"ד, כי בדת של-ישמעאלים, עניין ריבית הוא מאד חמור.

ידוע, ודיברנו על כך בזמנו [שיעורי מוצש"ק מוצש"ק ויקהל ופקודי ובהר שנת התשע"ח, ומוצש"ק שלח לך וכי תצא התשפ"ג], כי ספרם 'הקורען', נכתב ע"י חכם יהודי, בשם עובדיה בן שלום וכו'. אבל תמיד המגמה לשנות קצת ממה שכתוב בתורה. לדוגמא, אם היהודים מתפללים שלוש תפילות בכל יום, אזי הם יותר 'צדיקים', ומתפללים חמש תפילות.

ומאחר שישנן אצלנו שלוש עבירות חמורות, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, אצלם ישנן ארבע עבירות חמורות, גם ריבית. אצלם איסור ריבית שוה ממש, לג' העבירות החמורות.

להשמיענו שאעפ"כ יינו אסור בשתייה. אבל לא כתב כן לומר דמותר בהנאה, דלא איצטריך. דבלא"ה נמי כיון שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז מותר וכמ"ש בסמוך.

גם הלחם משנה, דן בכך.

ישנם כמה תירוצים, אבל נראה – ביסוד הזה – כי הם מתכוונים, רצונם להגיד, שבעצם לישמעאלים ישנה מעלה מן הבחינה הזאת, כי בטוח שהם אינם עובדי ע"ז. לא צריך לשאול ולחקור את הישמעאלי, האם הוא עובד ע"ז, כי אנחנו יודעים שהוא לא עובד ע"ז. משא"כ גוי אחר, צריך שיקבל עליו, כיון שהוא בא מאומה שכן עובדים ע"ז. ע"כ לא מספיק שהוא לא עובד ע"ז, אלא צריך שגם יקבל עליו את כל ז' מצוות. כך הם דנים.

וישנו גם תירוץ של הלחם משנה, כי מה שהרמב"ם כתב, 'זהו שקיבל עליו את שבע מצוות', זה לא לגבי העניין הזה שיהיה מותר בהנייה, אלא לגבי ההמשך, שאפשר להניח אצלו י"ן לשמירה. לזמן קצר. מייחדין אצלו י"ן. זאת מאי דנפקא מינה, לגבי הפרט הזה.

גם מהר"ח כסאר בשם טוב שם, הולך כפי תירוץ הלחם משנה. וע"ע שו"ת יביע אומר חלק עשירי יו"ד סימן מ"א אות ב', ומ"ש בס"ד בש"ע המקוצר הל' עובדי ע"ז סי' קמ"ו אות נ"ט ד"ה ומשמע.

יוצא לפי זה, מן הבחינה הזאת, כי אם המצוה להלוות בריבית, היא מפני שהגוי עובד ע"ז, א"כ לגבי ישמעאלי שאיננו עובד ע"ז, אין את המצוה להלוות לו דוקא בריבית.

נפקא מינה, לגבי מה שכתב בנ"ד הרב אלחנן גברא, בשם אותו הצדיק, אשר אמר כי ישנה מצוה להלוות בריבית. כנראה הדברים הללו נאמרו באופן כללי, או שלא מדויק מה שמסרו בשמו.

שאלה מהקהל: אבל בכל מקום שהרמב"ם כותב 'גוי', תמיד הכוונה היא גם על הישמעאלים, חוץ מכאשר הוא מפרש, כמו בהלכה הראשונה.

תשובת מרן שליט"א: לכאן נכון. אבל עכ"פ בנ"ד, כאשר הוא כבר נכנס לחילוק, עם 'גר תושב', הדבר קצת אינו ברור.

ישנו עוד פרט בהמשך [בהלכות מאכלות אסורות שם], שהרמב"ם סיים לכתוב בזה"ל, כל מקום שנאמר גוי סתם, הרי זה עובד עבודה זרה. אבל

הערה מהקהל: הם גם אסרו שתיית יין.

תשובת מרן שליט"א: אכן. הם מוסיפים עוד דברים. אבל מצד מסויים זהו דבר טוב, כי בלאו הכי הם משוגעים. אם עוד ישתו יין, הם בכלל יצאו מדעתם... חוץ מזה, כתוב בגמ' יומא [דף ע"ז עמוד ב'] כי 'חמרא וריחני, פקחין'. הם היו מקבלים שכל. הוא – מחמד או עובדיה – פחד, שיהיה להם שכל, והם יבינו שהוא מדבר שטיות... אז הוא סתם להם את הדרך. כמ"ש בס"ד בעיני יצחק על ש"ע המקוצר סי' קמ"ז הלכות יי'נסך אות ז' ד"ה בדת. ישנו דבר נוסף, בדת של'ערבים, שאסור לעשות מחקרים-חקירות. אסור באיסור חמור, לחקור את שרשי הדת. בדיוק ההיפך מאצלינו. בספר נחלת יוסף כתב, כי ביהדות, אין שאלה שאסור לך לשאול. תחקור ותברר, כי עי"ז אתה רק תגלה יותר את האמת. אבל אצלם, כיון שהבסיס שקר, אסור לעשות חקירה בדת. אבל אפילו מחקרים בכוכבים וכדומה, אצלם הדבר אסור. לכן הם 'הערבים הטפשים האוילים', כמ"ש הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה. אין להם בינה.

מהיכן אני יודע זאת? מה שאמרתי מקודם שאצלם רבית ממש כמו ע"ז ג"ע ושפ"ד?

ראיתי כי הדבר מובא בספר 'מקורות' [א' דף 261] בזה"ל, ריבית היא אחת מן ארבע העבירות החמורות ביותר באיסלאם הקדום. אינני יודע, מה יש באיסלאם 'הקדום', יותר מאיסלאם 'המאוחר'. נראה עכ"פ כי אח"כ הדבר נשתנה. אבל עכ"פ אנו יודעים, שבארץ תימן הדבר היה אצלם באיסור חמור מאד, גם בדורות האחרונים ממש.

שהן, עבודת אלילים, שפיכת דמים, גלוי עריות, וריבית. הם רצו, לעשות שינוי מן התורה. שלא יהיה אותו דבר. תורה חדשה... קנו אותה הגנבים בשינוי...

זהו מה שדיברנו בס"ד בזמנו.

שאל אותי על כך חכם אחד, שישנם כבר גם מאמרי חז"ל כאלה, לא ממש, אבל קרוב לכך, שאיסור ריבית 'שקול' כמו ע"ז ג"ע ושפ"ד. אמנם לא מצאתי מאמרי חז"ל כאלה – וגם הוא לא מצא, לאחר שביררתי איתו – אבל יכול להיות שהדבר יצא ממשו דומה.

הערה מהקהל: כתוב כזאת לגבי תחית המתים.

תשובת מרן שליט"א: נכון, דיברנו על כך, כי כתוב שהוא לא יקום בתחית המתים.

כתוב בתוספתא [במסכת בבא מציעא פ"ו הל"ו], משהו שאפשר להבין ככה. הרי הגיעו אליהם כל מיני שמועות. כפי שאתם יודעים, בספר הקורען ישנם אפילו דברים, אשר לקחו אותם מפרקי דרבי אליעזר. אותו עובדיה בן שלום, הכניס להם כל מיני דברים, שבעים אחוז מועתק מן התורה שלנו, שבכתב ושבעל"פה, גנוב מאיתנו.

מובא שם בתוספתא בזה"ל, אדם קורא לחברו עובד עבודה זרה ומגלה עריות ושופך דמים, מבקש שיפול עמו לחיים. והלה מביא את הלב לר ואת הקולמוס ואת הדיו ואת השטר ואת העדים, ואומר בואו וכתבו עליו שאין לו חלק במי שפיקד – דהיינו במי שצויה – על הרבית, וכותב ומעלה בערכים, וכפר במי שאמר והיה העולם. הא למדת, שמלוי ברבית, כופרין בעיקר.

הנה כתובים דברים חמורים על המלוים בריבית, א"כ הם כנראה שמעו או קראו זאת, וכבר לא עשו אצלם הבל. כי לכאורה מכאן רואים, שמשוים את שלושת העבירות החמורות, לריבית. אולם מי שיעיין בפירוש חסדי דוד, למהר"ר דוד פארדו, יראה שהוא מסביר, את מה שמדמים זאת וכדלקמן.

התוספתא רוצה ללמדנו, שכאשר האדם עושה שטר ומלוה בריבית, אזי שמע מינה כי הוא כופר בליבו.

כפי שכתוב שם בהמשך, רבי שמעון בן אלעזר אומר, יתר על מה שמרויחין, הן מתחייבין, שהן עושין את התורה פלסטר, ואת משה טיפש. ואומרי, אלו היה משה יודע שכך אנו מרויחין, לא היה כותבו.

בגמרא בבא מציעא [דף ע"ה ע"ב], כתובים דברים דומים, בזה"ל, מלוי רבית, יותר ממה שמרויחים, מפסידים. ולא עוד, אלא שמשוימים משה רבינו חכם, ותורתו אמת. ואומרי, אילו היה יודע משה רבינו שיהיה ריוח בדבר, לא היה כותבו. מסביר רש"י [בד"ה משה חכם], לישנא מעליא נקט.

אולם בתלמוד ירושלמי [בבא מציעא פרק ה' הלכה ח'], הדבר כתוב בצורה מפורשת, בזה"ל, א"ר יסא, בוא וראה כמה סמיות עיני מלוי רבית.

היינו הכסף. ממון. זהו 'הדס'. ההשוואה היא, רק מן הבחינה הזאת.

עוד הרבה מאמרים כאלה ישנם. ויש בספרים גם מאמר שאינני יודע מהו המקור, עכ"פ לפום רהטא. ראיתי כתוב בספר ברית שלום, להר"ר שלום דניאל הכהן [סימן כ"ג עמ' נ"ג] בזה"ל, המלוה בריבית קצוצה לישראל, כאילו עובד עבודה זרה. כתוב דבר כזה.

וכן כתב בספר ברכה ושלום [סימן ט"ו עמ' ל"ג], איסור הריבית גדול מאד, וענשו רע ומר. ואמרו רבותינו ז"ל, המלוה בריבית לישראל, כאילו עשה כל העבירות החמורות בתורה.

המלוה בריבית, כאילו עובד עבודה זרה. המלוה בריבית, כאילו כופר ביציאת מצרים. המלוה בריבית, אינו קם בתהיית המתים. המלוה בריבית, כאילו שופך דמים. המלוה בריבית, אינו רואה סימן ברכה בכל ענייניו ובכל עמקיו וכו'.

הוא מביא זאת, אבל אינו מציין את המקורות. הדברים האחרים הם ידועים, חלק נביא לקמן. אבל לגבי 'כאילו עובד עבודה זרה', אינני יודע מהיכן לקחו זאת.

גם בספר שיורי מצוה [פרשת כי תבא, עמ' רל"ו] כתב בזה"ל, וזהו ולא תסור מן הדברים וכו' ימין ושמאל. שאי אפשר להתחלף לו ימין בשמאל, ישראל שהוא ימין, בגוי שהוא השמאל. ואמר 'ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם', כי המלוה בריבית כאלו עובד עבודה זרה.

אמרנו ג"כ כי אצלם, בני ישמעאל, לפי הדמיון הפרוע שלהם, בעת תחית המתים, המלוה בריבית כאשר הוא יקום הוא יהיה גושי עפר. כפי שאמרנו בזמנו, זאת המצאה שלהם. הדבר אינו כתוב.

אבל ישנו משהו דומה לזה, שאולי זה שיבש אותם, בספר שער הפסוקים, לרבי האר"י ז"ל, בישעיה דף מ"ד ע"ב. וכן בספר נגיד ומצוה, למהר"ר יעקב צמח, [מהדורא חדשה, ח"א דף קנ"א]. וז"ל, כל מי שאינו עוזר לבעל תורה מממונו, יהיה בזמן התחיה כמו נפל. ועליו נאמר [ישעיה כ"ו, י"ט] וארץ רפאים תפיל. לפי שנתקיים בו, כי רבים חללים הפילה [משלי ז', כ"ו] יעו"ש.

לא ברור מה פירושו, שהוא יהיה כמו נפל? אבל, אלו הן המלים.

אדם קורא לחבירו עובד ע"ז ומגלה עריות ושופך דמים ומבקש לירד עמו לחייו, והלכה שוכר העדים והלבלר, ואומר להן בואו והעידו שכפר במקום.

ללמדך, שכל המלוה בריבית, כופר בעיקר. רבי שמעון בן אלעזר אומר, יותר ממה שכופרין בעיקר, כופרין שעושיין התורה פלסטר, ואת משה טיפש. ואומרין, אילו היה יודע משה שכך היינו מרויחין, לא היה כותבו. רבי עקיבה אומר, קשה הריבית וכו'.

וישנם עוד מאמרי חז"ל רבים, לגבי העניין הזה. אבל מהר"ר דוד פארדו מסביר, כי הדמיון של מה שמשווים ע"ז וג"ע ושפ"ד לריבית, לאו למימרא שהדברים שווים ממש בחומרם. ועוד מעט נראה בעזרתנו יתב', מאי דנפקא מינה לדינא.

וזה לשונו, הא דנקט דמיון דעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, נראה משום דכי היכי דעבודה זרה מיחייב עלה לשמים משחשב לעבדה אפילו לא עבד, דמחשבת עבודה זרה הקב"ה מצרפה למעשה [קידושין דף מ' ע"א], הכי נמי בריבית איכא איסורא משעת שימה, אפילו לא בא לידי גבוי.

ההשוואה לע"ז היא, כי אם האדם חשב לעבוד ע"ז, כבר בכך הוא עובר עבירה, כיון שמחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה. נחשב כאילו עשה, אפי' יהודי. כמו שלמדו בגמ' קידושין שם מן הפסוק [יחזקאל י"ד, ה'] לְמַעַן תִּפְשֶׁן אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִפְסָם. אותו הדבר בנ"ד, אם אדם עשה הסכס, המלוה והלוה, אפילו שהוא לא גבה את הריבית, משעת שימה הוא כבר חייב, אפילו שזה לא בא לידי גביה בפועל, בסופו של דבר.

ואח"כ דימהו לגילוי עריות – עוברים רק שני אנשים ביחד. אדם לברו, אינו יכול לעשות זאת – דכי היכי דבעריות הוא חוטא ומחטיא לאשה, הכי נמי בריבית חוטא ומחטיא ללוה. הרי שניהם עוברים.

ואם לוקח ממנו באונס – ואם ישנו מצב, שהמלוה לוקח ממנו ריבית בכוח. אדם חייב כסף, והמלוה אומר לו כי בלי ריבית הוא לא יקבל, אזי הוא מכריח אותו – הוי כאילו נוטל את נפשו, כי הד"ם הוא הנפש. ולכך דומה לשפיכות דמים. 'דמים',

ובספר אור תורה, של זקני מהריק"א, הביא זאת בפרשת בראשית, בשם 'המקובלים'. בסתם. אבל כאן, מפורש המקורות לכך.

[לגבי קריאת השם נפל, הנה זהו הביטוי המתאים ביותר על אדם שחי ואין לו דין חי. דאי תימא טריפה, הלא קיי"ל דטריפה אינה חיה. ואי תימא שיהיה לעת"ל כבהמה, הרי יהיה בו דעת וכו' דיבור שלא כבהמה. על כן אמר שיהיה כנפל. הערת בני הרה"ג שאול שליט"א, וברוך יהיה].

על כן אני אומר, כי כנראה הם לקחו מאתנו דברים, וערבבו את המושגים. עשו 'סלט'.

במדרש שמות רבה [פרשה ל"א אות ו'] ג"כ כתוב דברים חמורים בזה"ל, כל מי שלוקח רבית, אין ירא אלהים. וכן יחזקאל אומר [יחזקאל י"ח, י"ג], בנשך נתן, ותרבית לקח, וחי? לא יחיה.

ושם באות י"ג, כל מי שנוטל רבית, מעלה עליו הכתוב כאלו עשה את כל הרעות והעבירות שבעולם. שנאמר [יחזקאל י"ח, י"ג], "בנשך נתן ותרבית לקח", והקב"ה אומר, עד עכשיו הוא חי? "וחי לא יחיה. את כל התועבות האלה עשה, מות יומת דמיו בו יהיה".

רואים כי ישנם הרבה מאמרי חז"ל, בעניין חומרת עוון ריבית, אבל זה לא כמו ע"ז ג"ע ושפ"ד. הגם שמדמים זאת, לדברים מסויימים.

נפקא מינה, לגבי פיקוח נפש. הרי פיקוח נפש דוחה את כל העבירות שבתורה, חוץ מע"ז ג"ע ושפ"ד, שהם ב'הרג ואל יעבור'. גם אם אדם חולה אנוש, והתרופה שלו היא רק מע"ז, או מג"ע או משפ"ד, הדבר אסור.

מה הדין, לגבי ריבית?

הדבר מפורש בשלחן ערוך [סימן ק"ס סעיף כ"ב], מותר ללוות בריבית, מפני פיקוח נפש.

כעת תשמעו.

הטורי זהב במקום [ס"ק כ"א], מתפלא על כך. הוא מביא את המקור, בזה"ל, בית יוסף בשם התוספות פ"ב דעבודה זרה (דף כ"ו).

וראיה ממה שמצינו בעובדיה, שלוח מיהורם בן אחאב ברבית, כדי לפרנס הנביאים שנחבאו במערה. הוא אמר לו, אם רצונך לפרנס אותם, בריבית אני מוכן. בלי זה, לא תקבל פרוטה. היה פיקוח נפש לנביאים, ולכן עובדיה לקח ממנו

בריבית. לא היתה לו אפשרות אחרת, ממי ללוות. פיקוח נפש. יהורם המלך, הלווה לעובדיה בריבית. וצ"ל דכאן מיירי ג"כ כה"ג שאין אדם כשר רוצה להלוות בחנם, רק יש ישראל רשע אחד שרוצה להלוות בריבית, מותר ליקח ממנו הלואה בריבית מפני פיקוח נפש. אבל המלוה, פשיטא שעושה איסור, דמה פיקוח נפש יש לו שצריך ליקח רבית? הדבר אינו מתיר את הדבר למלוה. כי למלוה שנותן, אין לו פיקוח נפש.

אדרבה – אם הינך רואה מישהו מסכן, שאין לו פרנסה – מוטל עליו להלוות בחנם, שנאמר לא תעמוד על דם רעך. וכמו ששאר ישראל חייבים בהצלתו, כן הוא חייב. ממילא אין כאן פיקוח נפש, אלא מצד שהוא אינו רוצה ללוות בחנם. ואין ללמוד מיהורם, שבאמת עשה כן בעבירה, שישראל מומר היה, כמ"ש התוספות שם.

וא"כ לא היה לבעל הש"ע לקבוע זה בש"ע, דמצד המלוה הוא יש באמת איסור, ומצד הלוח פשיטא הוא, שהרי אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש.

כך הוא שואל. הרי למלוה בריבית, אין לו היתר, כי אין לו מצב של פיקוח נפש, רק ללוה אשר מלוה ממך. א"כ, תלוה לו בלי ריבית. ולגבי הלוח, אין דבר העומד בפני פיקוח נפש. זאת שאלת הט"ז.

והתוס' שכתבו כן, לא באו ללמד שום חידוש, אלא כתבו דרך תירוץ על מה שהקשו, למה נתן עובדיה רבית לישראל מומר, והא איסור הוא, כמ"ש ריש סי' קנ"ט.

חושבני, כי כעת יש לנו תירוץ. בא לאפוקי, מן האיסלאם.

מה"גם שבכל מאמרי חז"ל שרואים את חומרת העניין הזה – אמנם לא מפורש הדין אם היה מצב של פיקוח נפש, או שלא – אבל אם משווים ח"ו את הריבית לע"ז ג"ע ושפ"ד, היה מקום להבין שיהיה איסור ריבית, אפילו בשעת פיקוח נפש. אחרי שרואים שחז"ל כ"כ החמירו בכך, ושיש מאומות העולם אשר השוו בין הדברים, ממילא צריך לכתוב לאפוקי מהם. אני לא אומר, שהש"ע ידע מה שיש אצל הערבים. אף כי יכול להיות שהוא ידע, כי אצל אומות העולם הדבר כך. אבל עכ"פ גם מבלעדיהם אפשר לטעות, מכל מיני

שערי יצחק – השיעור השבועי

תשובת מרן שליט"א: יכול להיות. מסתבר שזהו אותו הדין. אין הכי נמי.

שאלה חוזרת מהקהל: מה ששאלתי לגבי המלוה, התכוונתי לשאול שהמלוה עובר על איסור יותר חמור מהלווה, כמדומני חמשה לאוין. מי אמר שגם את זה התירו? אם הדבר כ"כ חמור?

תשובת מרן שליט"א: אבל אמרנו, שבפיקוח נפש הדבר מותר. מה הדבר משנה, כמה לאוין? פיקוח נפש, דוחה את כל התורה כולה.

המשך השאלה מהקהל: אבל צריך ראייה לכך. אין ראייה מעובדיה.

תשובת מרן שליט"א: אתה צודק. נכון. ישנו חילוק, אבל לא נראה לי שהוא מחלק... מסתבר שאין חילוק.

ובעניין ריבית קצוצה לצורך פיקו"נ, דלכאוי מלתא דפשיטא הוא, י"ל בפשיטות שהתירו אף לפרוע את הריבית, הגם דהשתא בזמן הפירעון תו לא הוי פיקו"נ.

ובעיקר השאלה, הנה ריבית וגזל הוקשו להדדי (כמבואר בריש פרק איזהו נשך), והלא דוד המלך נסתפק האם מותר לגזול מפני פיקו"נ ולהציל עצמו בממון חבירו [וכ"ת דשאני התם שהוא מציל עצמו בממון של אחר אך כאן הלוא לא עביד רק איסורא ולא גזל, הנה א"כ יצא לנו שישנו חילוק בין לזה למלוה, דמלוה כדי שיתרבה ממנו מפני פיקו"נ אין לנו ראייה להתיר. וזה דבר שלא משמע בפוסקים לחלק ביניהם].

ואעיקרא י"ל דכשם שלחילול שבת צריכים אנו לראיה שהותר מפני פיקו"נ, וטעמא משום שהמחלל שבת ככופר בעיקר, כן י"ל לגבי ריבית דאיתאמר עלה דנעשה ככופר ביציאת מצרים ובאלהי ישראל.

ונראה שלא בכדי נקבעו הלכות ריבית בשלחן ערוך לאחר הלכות עבודה זרה (שלא במקומם הראוי). וידועים דברי הטור בתחילת הלכות ריבית, ריבית הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא. ודק. הערת בעל השאלות דלעיל, הוא בני הרה"ג שאול שליט"א. ויישר חיליה לאורייתא. ויעו"ש בבית חדש על הטור, ובפרישה].

שאלה מהקהל: גזל הגוי זה מדרבנן או מדאורייתא?

מאמרי חז"ל, אשר החמירו כ"כ בדבר הזה, עד כדי כך שהישמעאלים חשבו כי הדבר אכן ככה, אזי יוכלו לטעות ולחשוב שהדבר יהיה אסור גם בשעת פיקוח נפש. לכן צריך לכתוב, לאפוקי מהם. שכאשר ישנו פיקוח נפש, אזי הדבר מותר, ללוא שאין לו ממי ללוות.

הרווחנו תירוץ לקושיית הט"ו.

הערה מהקהל: ומה עם כל מאמרי חז"ל?

תשובת מרן שליט"א: כל מאמרי חז"ל מראים, כי ישנה בכך חומרא עצומה, אבל עד גבול מסויים. אין משהו ששווה ממש לע"ז ג"ע ושפ"ד. איסור ריבית, זאת דרגא פחות. אינני יודע כמה, האם דרגא אחת פחות או שתי דרגות, לא משנה, אבל זהו אינו אותו דין. אולם כיון שישנם כ"כ הרבה מאמרי חז"ל, המראים כמה הדבר כ"כ חמור, הייתי חושב כי אכן איסור זה הוא כמותם, כפי שאכן טעו אלה אשר חשבו כך. לכן השלחן ערוך, היה צריך לכתוב זאת. הט"ז כותב, שההלכה הזאת היא מיותרת. התוספות בע"ז [דף כ"ו ע"ב] רצו רק לתרץ את יהורם, אבל אין פה חידוש בהלכה, כי זהו דבר פשוט. על כן השלחן ערוך היה צריך לכתוב זאת.

המשך השאלה מהקהל: אז למה לא נכתב בש"ע כך גם לגבי תקרובת עבודה זרה, לשון הרע, ועוד עניינים חמורים שהעובר עליהם הוא כאילו שופך דמים, כאילו הביא מבול לעולם? למה על כל ההלכות האלה שכן מוזכר שהם שקולים כע"ז ג"ע ושפ"ד?

תשובת מרן שליט"א: חושבני כי לגבי ריבית, כתובים דברים יותר חמורים. כופר וכו'.

שאלה מהקהל: אין לנו מקור, האם מותר להלוות מפני פיקוח נפש? אדם שהוא זקוק מאד למעות, ורוצה להלוות מפני פיקוח נפש.

תשובת מרן שליט"א: בש"ע כתוב, שמותר ללוות מפני פיקו"נ. אבל לגבי להלוות, בודאי שאת זאת לא צריך לכתוב. אולי ישנו מצב מיוחד, זה לא שכיח להלוות מפני פיקוח נפש. בדרך כלל, העשיר אין לו פיקוח נפש. מאלצים אותו? אם לא ילוה, יהרגו אותו?

המשך השאלה מהקהל: אם הוא חייב כסף.

ברצוני להגיד לכם את תמצית הרעיון. ממש הפלא ופלא.

בפסוקים זכור ימות עולם וגו', כנשר יעיר קנו וגו', ישנן ארבעים ותשע אותיות. ובפסוק מחוץ תשכל חרב וגו', ישנן ארבעים ושמונה אותיות. שבע כפול שבע, הם ארבעים ותשע. זה מלכות שבמלכות. והפסוק האחרון, מחוץ תשכל חרב וגו', זה הסתר פנים, א"כ יורד אחד. הפלא ופלא. איך הוא זכה לרעיון הזה? השם ברוך הוא ישפיע עליו שפע טובה, אכי"ר.

כך הוא כותב, והנה ידוע דיש מ"ט שערי טהרה מתוך חמשים שערי בינה, כמו שסופרים בספירת העומר, והספירה המ"ט היא מלכות שבמלכות, כמו שכתוב בסידורים. וא"כ יוצא לנו רמז נפלא בזה, דפסוק הפורענות שביארנו שיסודו הסתר פנים [כנ"ל במכתב הראשון], נחסר האות המ"ט. משא"כ בשני הפסוקים הראשונים, שאינם עוסקים בפורענות והסתר פנים. והטעם כי הפגם יהיה במלכות שבמלכות, דהיינו בגילוי מלכותו יתברך בארץ, שיהיה הסתר פנים, ולכן נחסרה בפסוק זה האות המ"ט.

ובהמשך הוא כותב עוד רמז יקר, בזה"ל, ועל דרך זו אפשר לחדש רמז נפלא ג"כ, על מניין השיטין של פרשת האזינו, שהוא 67 לדידן, כמו שהאריך מרן שליט"א. והוא דבא לרמזו [המספר 67], שהמלכות שהיא מספר 7 [כידוע], לא תקבל את ההשפעה שלה מהתפארת דרך היסוד שנקראו שניהם 6 [כידוע ליודעים, שהתפארת כולל 6 קצוות, והששי מבניהם הוא היסוד, והם המשפיעים למלכות]. וזה נרמז במספר 67, שהשש עומד בפ"ע והשבע בפ"ע, ואין חיבור והשפעה מהשש לשבע.

והוא כפי דרכנו, שבפרשת האזינו הפגם יהיה במלכות, שיהיה הסתר פנים ולא תהיה ניכרת מלכותו והשגחתו יתברך בארץ. משא"כ לדעת החולקים, דס"ל שמניין השיטין הוא 70, לא עולה יפה, כיון שמראה שהמלכות בשלמותה, והשש-התפארת נכלל בו כיוון שהוא מאיר בו. ואם שגיתי השם הטוב יכפר בעדי.

תשובת מרן שליט"א: מדאורייתא. רק אם ידנו תקיפה, אז הדבר מותר. כפי שנאמר [דברים ז', ט"ז] וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעֵמִים. שאלה מהקהל: אולי בגזל ישנו עניין של חילול ה'. תשובת מרן שליט"א: חילול ה', זהו עניין אחר. איננו מדברים כאשר ישנו חילול ה'. אם יש חילול ה', זאת כבר שאלה אחרת.

השלמה בעניין שלושת הפסוקים הארוכים שבפרשת האזינו, טעמים ורמזים נפלאים מדוע דוקא הם נכתבו בשורות ארוכות.

הזמן קצר והמלאכה מרובה, א"כ לכל הפחות עוד כמה דברים קטנים.

אנחנו מדברים [בשיעורים האחרונים] לגבי פרשת האזינו, בעניין ששים ושבע שורות של שירת האזינו.

הבאנו את הרעיון החשוב שאמר ידידנו הבחור יהודה קדיס הי"ו – ב"ה אני שמח לראות אותו משתתף בשיעור – והוא הוסיף על כך. מוסיף והולך.

אם הינכם זוכרים, הבאנו את הרעיון שלו, למה דוקא ג' הפסוקים, זכור ימות עולם וגו', כנשר יעיר קנו וגו', מחוץ תשכל חרב וגו', לא כותבים אותם לפי פיסקא פיסקא, אלא בשורות ארוכות.

עכשיו קיבלתי ממנו מכתב נוסף, בזה"ל, לכבוד מו"ר עט"ר, גאון עוזינו ותפארתנו, האשל אשר ברמה ממנו דת והלכה, מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א גאון רבני תימן בארה"ק.

ראשית תודה וייש"כ על פרסום מכתבי הראשון בסוף ה"שערי יצחק" ד"נשא", וברשות מרן שליט"א אוסיף ע"ז כמה מילין בדרך הרמז ואקווה שאינני ח"ו מטריח קמיה.

דהנה מניין האותיות של הפסוק "זכור ימות עולם" הוא מ"ט, וכן מניין האותיות של הפסוק "כנשר יעיר קנו" הוא מ"ט, ומניין האותיות של הפסוק "מחוץ תשכל חרב" הוא מ"ח. ואמרתי הנני העני לבאר זאת ע"פ דרכי, והוא דהרי ביארנו דיסוד פרשת האזינו הוא הסתר פנים, והנה מהות הסתר פנים הוא מיעוט גילוי מלכותו יתברך בארץ, דכשהוא מסתיר את פניו נראה שהכל ללא השגחה, תוהו ובוהו.

שערי יצחק – השיעור השבועי

והנה ה'אבן עזרא' דרך אחרת לו בביאור הכתוב שם, שכתב 'וימת יוסף – אב ובנו שתי דורות'. ולפי דבריו נראה שלא כל השבעים נפש מתו, דהלא מנויים שם גם נכדים, כגון חצרון בן פריץ בן יהודה, שהוא כבר דור שלישי, שלפי האבן עזרא לא מת. והנה שמות המנויים במחזור ויטרי, מתוך ה-70 הם חנוך כרמי ופלוא מראובן, ימין ויכין ואהד צוחר ושאל לשמעון, זרח וחצרון ליהודה, סרד ואלון לזבולון, ומניינים שנים עשר. ולפי האבן עזרא שחצרון לא מת, מניינים הוא אחד עשר. ולכשתוריד מ-78 אחד עשר, יצא 67, הפלא ופלא בדיוק המספר שנקט מרן שליט"א. וא"ת והלא גם עמרם מנוי, והוא מת לפני כן, כמו שהביא מרן שליט"א. י"ל עפ"י הגמרא בשבת דף נ"ה ע"ב, דאמרינן שארבעה מתו בעטיו של-נחש (ולא חטאו – רש"י), ועמרם אחד מהם ע"כ. ולפי זה איכא למימר, דמבחינה מסויימת לא מתו, כעניין 'עקב אבינו לא מת', כי מיתתם שונה משל כל העולם, שלא מתו בחטאם ארבעה אלו בלבד, משא"כ שאר העולם ואפי' צדיקים גמורים. וא"ת והלא מנויים ג"כ כמה נשיאים שהיו ממתו מדבר, כבר הביא מרן שליט"א די"ל דהיו למעלה מששים ולא מתו. בברכת ימים על ימי מלך תוס'י, הצב"י יהודה בכמוה"ר נחמיה קדים.

שפתים ישק. וירבו כמותו בישראל.

המשך בעניין ה'סימנים' לקריאת התורה במנחת שבת ובשני וחמישי, המובאים ברמב"ם כת"י, והוכחה כי הרמב"ם לא מסכים לקריאת פרשה וחצי, כגון קרח וחצי חוקת.

עוד דבר נוסף. כיון שהזמן קצר, אומר את הנקודות ממש בקצרה. הבאנו את מה שנוסף ברמב"ם כת"י, לגבי הקריאה בס"ת בשני וחמישי ובמנחת שבת. למשל, בפרשת שלח לך, מובא כך, ששה עשר פיסוקים, גז"ו סימן. ויקח קרח, אחד עשר פיסוקים, דג"ד סימן. זאת חקת, עשרה פיסוקים, גג"ד סימן. וירא בלק, י"א פיסוקים, גד"ד סימן.

תודה מיוחדת למרן שליט"א על קבלת כל דבר תורה שהוא, אפילו ממני קטן שבקטני תלמידיו, וענוותנותו ניכרת בזה. יה"ר שיקויים במרן שליט"א מקרא שכתוב, 'והיה כעץ שתול על פלגי מים', ומעינינו יתגבר שבעתיים, להשקות כל ישראל מלא חפניים. מנאי השותה בְּצִמְאָה את דברו, יהודה בכמוה"ר נחמיה קדים. כן ירבה וכן יפרוץ, וחפץ י"י (זו תורה) בידו יצלת, עיין ברכות דף ה' ע"א.

*

ואני הקטן מוסיף מעט נופך משלי. ע"ד שנאמר, שְׁהֵם הִרְהִיבֵנִי [שיר השירים ו', ה']. בגלל שהוא כתב זאת, המשכתי אני לחשוב, ותשמעו ג"כ עוד רמז נפלא, הפלא ופלא. הפסוק זכור ימות עולם, מתחיל באות זא"ן. והפסוק כנשר, באות כא"ף. והפסוק מחוץ תשכל חרב, באות מ"ם. ביחד גימטריא ששים ושבע. לומר לך, איך תהיה שירת האזינו, ששים ושבע שורות? רק אם תעשה את השורות הללו ארוכות. פלא עצום. ממש מפליא.

*

אחרי השיעור, שמחתי לקבל ממנו מכתב נוסף, בו אכן מתקיים 'מוסיף והולך', וכיון שזה משלים את דברינו בשיעור בהעלותך, על כן נצרפנו כאן וז"ל, לכבוד מרן פאר הדור, מור דרור, רישא דגלותא בוצינא קדישא, צדיק יסוד עולם ממנו רז לא נעלם, כש"ת הודו והדרו, מרן הגה"צ ר' יצחק רצאבי שליט"א גאון רבני תימן. באשר מרן שליט"א חידש בשיעורו מוצש"ק בהעלותך התשפ"ד, שאפשר לומר דהא דלדין בס"ת פרשת האזינו מונה 67 שורות, אפשר דאמרה 67 זקנים, והאריך בזה עפ"י המחזור ויטרי. ואני הדל כיהודה ועוד לקרא, באתי בזאת להטעים דבריו, דאעפ"י דבמחזור ויטרי כתב שנאמרה ע"י 78 זקנים, הנה כבר העירו עליו בהערה שם, כמו שהביא מרן שליט"א, שהביא שם אנשים שמתו לפני שנאמרה פרשת האזינו, שהרי כתבו המפרשים ע"פ וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, דמתו 70 נפש שירדו מצרימה. ובמחזור ויטרי מנה כמה מהם.

הרמב"ם לא מזכיר בשום מקום, שמחברים פרשה וחצי. אין אצלו דבר כזה. מי שהזכיר זאת, זהו רבי סעדיה גאון בסידורו. ומהרמב"ם נראה, שהוא אינו מסכים לכך, וע"כ הוא גם לא כתב את החלוקה של 'זיסעו מקדש'. אילו היתה קריאה כזאת, הוא היה צריך לכתוב את זה.

בזמנו [בשיעור קרח ומסעי התשע"ה] הבאתי, כי רבי יצחק ונה זצ"ל כותב בזה"ל, יש נוסחאות שכתוב בהם, שחולקים פרה אדומה [דהיינו פרשת חוקת. יב"ן] בין קורח ובלק. 'נוסחאות' אצלו, היינו תכאליל. פירושו, שגם קדמונינו נחלקו בדבר. הגם שמהרי"ץ כתב זאת, בצורה כללית, 'בכל התכאליל הקדמוניות', אבל מדברי מהרי"ץ ונה משמע שלא כולם, אלא שישנם גם מקדמונינו כאלה אשר עשו זאת.

חושבני כי אולי הסיבה היא – אלה אשר נטו מכך – בגלל הרמב"ם. כי ברמב"ם רואים, שהוא לא מחזיק מן העניין הזה, של 'זיסעו מקדש'. או שעכ"פ התחזקו מדבריו שלא לנהוג כך.

התייחסות להשוואות שעשה חכם אחד בין מ"ש מרן שליט"א בשלחן ערוך המקוצר, לבין מ"ש בספר עריכת שולחן, בענייני זימון בשלושה ובעשרה וכו', ותשובה לשאל האם היו חילוקי מנהגים בתימן בעניינים אלו.

דבר אחרון.

היום בני הרה"ג משה שליט"א הביא לי צילומי כמה דפים, מצד אחד מובא מהספר שלחן ערוך המקוצר, ומצד שני מהספר עריכת שולחן.

בשלחן ערוך המקוצר, הלכות זימון [סימן ל"ג סעיף י"ג, דף רע"ג] כתבתי בס"ד בזה"ל, שנים שאכלו ביחד, מצוה עליהם לבקש שלישי שיצטרף עמהם לזימון. ואפילו אם בא השלישי לאחר שהשנים כבר גמרו מלאכול, אלא שאם היו מביאים להם עוד איזה דבר לקינוח-סעודה היו אוכלים, מצוה עליהם לצרף את זה השלישי לזימון, דהיינו שיתנו לו לאכול כזית שיתחייב בברכה אחרונה ויצטרף עמהם.

יש אומרים דבעינן דוקא פת, ויש אומרים דסגי גם בשאר מיני דגן, ויש אומרים דאפילו פירות או ירקות סגי. ויש אומרים עוד דאפילו אינו אוכל,

אמרנו בס"ד, כי הרמב"ם כתב גם את המספר הכולל, בכדי שלא תהיינה טעויות. אולם אצלינו לא העתיקו את המספר לתיגאן, וע"כ הדבר גרם בלבולים. התחלפו כמה דברים.

אבל דרך אגב, שמתני לב לעניין דלקמן. כפי שאתם יודעים, בשנה שצריכים לחבר את הפרשיות – כמו שנתנו זו – צריכים להחליט מה לחבר? או חוקת ובלק, או מטות ומסעי. אבותינו נע"ג – כיום הדבר רק בבלדי – מחברים חוקת ובלק, ומפרידים את מטות ומסעי. ובקהילות האחרות, עושים הפוך.

אולם מהרי"ץ כותב בעץ חיים [ח"א דף קצ"א ע"א], כי בדורות שעברו, [נהגו אחרת].

וז"ל מהרי"ץ, בכל התכאליל הקדמוניות, מחברים קרח וחצי פרשת חקת, עד פ' ויסעו מקדש. ובשבת שנייה, קורין חצי חקת, מפ' ויסעו, ומחברים אליה בלק. ומצאתי טעם לזה המנהג לראשונים ז"ל שקורין כן, כדי שלא יכבד על הקהל זכרון פטירת ב' צדיקים בשבת אחת, אהרן ומרים, שלא יצטערו הציבור יותר וכו'. לא צריך להרחיב, כי דיברנו על כך כבר בשנים שעברו.

בקיצור, יוצא כי ישנם זמנים שמתחילים לקרוא בפסוק 'זיסעו מקדש'. אם כן, איך נחלק אז את הפסוקים, בשני וחמישי ומנחת שבת? עינינו רואות, כי את זאת, הרמב"ם לא כתב. לכאורה, הוא היה צריך לכתוב זאת. והוא עוד עושה חשבון, מהו סך הכל הכולל. ברם, מה עושים כאשר מתחילים מ'זיסעו מקדש'?

מכאן אני מבין, שהרמב"ם לא מסכים לדבר הזה, של פרשה וחצי.

[אם אכן הרמב"ם אינו מסכים לפרשה וחצי, מסתברא שכך היה המנהג במצרים שלא חלקו פרשת חוקת לשתיים. וממילא תהיה מכאן קצת דחייה נוספת לדברי מי שטוען שמדרש הגדול נתחבר במצרים, או בבית מדרשו של רמב"ם, שהרי במדרש הגדול הפרשה מחולקת, שכן לפני ויסעו מקדש כתב שיר, כדרכו בתחילת כל פרשה, וכמו שהזכיר מהרי"ץ בעץ חיים שם. וכל שכן שלא חיברו רבינו אברהם בנו של רמב"ם, כמו שייחסו לו מהרי"ץ התם ובמקומות נוספים. איתמר].

מדוע אני מדגיש זאת?

שערי יצחק – השיעור השבועי

ומוצש"ק חיי שרה התשפ"ג, ועוד כמה פעמים. אמרנו למשל לגבי הנקודה הזאת, מה שכתב בעריכת שולחן כי לא מצרפים פחות מג' לעשרה, הבאנו תשובה מפורשת של סבו מה"ר עמרם קורח זצ"ל, בכתב ידו, שמצרפים שלושה קטנים לזימון בעשרה. בזמנו גם שמעתי זאת מפי מה"ר יחיא אלשיך זצ"ל, וכתבתי זאת בספרים. סבו כותב במפורש, שכך נוהגים. והדבר נעלם ממנו.

אותו הדבר, לגבי העניין של פחות מגיל שש. ואותו הדבר, בעניין הצירוף, שנוהגים לצרף לזימון אפילו מי ששתה משקה שיש בו קצת חשיבות. לא מים, אלא מיץ וכדומה. מצרפים אותו לזימון.

מה שהוא שואל, אולי ישנם חילוקי מנהגים? שמא בעיר צנעא לא נהגו כך? עניתי לו, כי מפורש שמעתי זאת מפי הרה"ג שמעון צאלח זצ"ל, שהוא מצאצאי מהרי"ץ, שהיה מגדולי מעתיקי השמועה, מדייק במנהגים ובמסורת, מהרבנים המובהקים של עיר צנעא. שמעתי ממנו כך במפורש, והדבר היה אצלו פשוט וברור כביעתא בכותחא. ואני זוכר זאת ממנו בייחוד, יותר משאר תלמידי חכמים.

לפי מיטב ידיעתי, בעל עריכת שולחן, גם כאשר פעם דיברתי איתו, איך הוא בירר את המנהגים, הוא בירר אותם בשיעור, אצל אנשים אשר שמעו אצלו את השיעור. אינני יודע, כמה הם מוסמכים. ההיפך, נתברר [לגבי לבישת בגד לבן בשבעת ימים נקיים] כי הדברים שלהם אינם מוסמכים. אבל תלמידי חכמים אשר שמו לב, ויודעים הדק היטב את המנהגים, הם אשר על פיהם ישק דבר. זהו מה שהיערתי, וזה מה שכתבתי. וחושבני שהדברים ברורים.

שאלה מהקהל: וכי כל דבריו של בעל עריכת השולחן לא מוסמכים? וכי הכל קיבל מאנשים בשיעור? והלא הוא גדל בצנעא וחי בין חכמיה. תשובת מרן שליט"א: זאת לא אמרתי. פשיטא ובודאי שדברים רבים ראה וידע מעצמו ובמו עיניו וכו', אבל עכ"פ בחלק מן העניינים התברר כי הוא נסמך על דברים שבירר בשיעור.

ולגופו של עניין מסתבר יותר, כי פשוט בעל ערי"ש לא ראה ולא ידע מנהג מסויים, ונעלם

רק שותה רביעית מאיזה משקה חוץ מן המים, מצטרף, וכן נוהגים. ויעו"ש עוד בהערות שכך קיבלנו המנהג.

ומצד שני, בספר עריכת שולחן [ח"ב דף ר"ו] מובא כך, לזימון בשלושה, אין מצטרף אלא מי שאכל כזית פת. ובהערה א' כתב, מה שכתבתי אבל לזימון בשלושה וכו', כך הוא המנהג, וכדעת רבנו הרמב"ם בהלכות ברכות פרק ח' הל"ח. ישנה כאן סתירה לגבי המנהג.

עניין נוסף, שני.

בשולחן ערוך המקוצר [שם סימן ל"ג סעיף כ"ב, דף רע"ו] כתבתי בס"ד בזה"ל, קטן, מנהגינו שמצטרף לזימון בשלושה, אם הוא יודע למי מברכין, מכשהוא כבן שבע או שמונה, כל חד לפום חורפיה. אבל פחות מבן שש, גם אם הוא יודע מעצמו (דהיינו בלא שילמדו אותו) למי מברכים, אין מזמנים עליו.

ובעריכת שולחן [שם דף ר"ט, סעיף ה'] כתב, קטן בן שש, אף אם יודע למי מברכים, אינו מצטרף לזימון. והמנהג למעשה, כל שיודע למי מברכים, מזמנים עליו, אפילו הוא פחות מבן שש.

עניין שלישי.

כתבתי בשע"ה שם [בהמשך הסעיף] בזה"ל, ולזימון עשרה, מנהגינו שמצרפים אפילו שלושה קטנים.

ובעריכת שולחן [שם בסעיף ו'] כתב, אין מצרפים אלא קטן אחד ולא יותר, בין לזימון בשלושה בין לזימון בעשרה.

שאלתי את הרב משה, מדוע אתה שואל אותי על כך?

והוא ענה לי, כי פנה אליו הרב יאיר שרפי הי"ו [מהעיר חריש ת"ו], אשר מוסר שיעורים, והוא הסתכל ימינה שמאלה, ולא הביין מה קורה? מהו המנהג? זה אומר ככה, וזה אומר ככה? טוב, אולי ישנם חילוקי מנהגים. שמא ישנם מקומות שנהגו כך, וישנם מקומות שנהגו כך. מה פשר הדבר הזה? האמת היא, שאינני צריך להאריך בעניין הזה, כי כבר בזמנו דיברתי על כך [בהילולת מהרי"ץ שנערכה ביום כ"ח ניסן ה'תשע"ד (באולמי "גני הזית" בני ברק), ומוצש"ק יתרו ותרומה התש"פ,

פעמים כשלא היה שם בעל קריאה, מהרח"כ מילא תפקיד זה. וכמדומה לי שכך הורה לנו הלכה למעשה, שאפילו בישיבה אין לנו לעלות לתורה מבלי לקרוא. איתמר.

ע"כ לכתחילה, לא לעלות. רק בדלית ברירה, אנחנו עושים זאת. כגון אדם שהוא עם הארץ, שאינו יודע לקרוא. אבל אתה יודע לקרוא, רק שלא התכוננת. א"כ, תעלה בשבת אחרת. ואם הינך רוצה לראות את הקלף, תעמוד על יד העולה.

שאלה מהקהל: בעניין של זיסעו מקדש, יוצא כי בעצם אותם מן הקדמונים עשו זאת בגלל הרמב"ם.

תשובת מרן שליט"א: יכול להיות. אינני יכול לומר זאת בודאות. אלו השערות. אני אומר, לפחות ככה. וגם אם היה המנהג לפני כן לקרוא ויסעו מקדש, הם בגלל הרמב"ם שינו זאת. אבל יתכן שהתחזקו, מכך שהרמב"ם אינו מזכיר זאת, לקיים מנהגם מקדם דלא כרס"ג. רצוני היה להגיד, שהיתה משענת גדולה מהרמב"ם. אני מבסס את מה שכתב מהרי"ו, שיש נוסחאות, כי יש לכך משענת מהרמב"ם כת"י. אולי כל עניין ויסעו מקדש, התחילו בכך בעיקבות רבי סעדיה גאון. אינני יודע, ואין מי שיודע, מה היה לפני כן. ואולי היו גם אז חילוקי מנהגים בין המקומות. עכ"פ לבסוף נתקבל אצל כולנו המנהג לחבר חקת ובלק, ותו לא.

מתמיה ומוזר מאד, שהעיון באחת מהוצאות הרמב"ם בזמנינו (ירושלם התשנ"ג, בדף תשל"ד), להכניס בתוך דברי הרמב"ם הללו ויסעו מקדש, גג"ז סימן. להטעות ולבלבל את המעיין, כאילו שהרמב"ם כתב זאת. אעפ"י שהכניסו זאת בתוך סוגריים מרובעות. אבל אדרבה בזה הבליטו למי שמבין, כי הרמב"ם אינו סובר כמותם.

שאלה מהקהל: האם בתיגאן ציינו את החלוקה בפרשת ויסעו מקדש?

תשובת מרן שליט"א: רק בחלק מהן. שכן ראיתי שם בגליון תאג הר"י חאזי, דדג סימן. וכך הוסיפו ברמב"ם החדש שם. אך הרבש"צ בעץ חיים שבמהדורתו דף תמ"ב כתב שהסימן גה"ג.

ממנו. וכששמע שיש חולקים, היה הדבר תמוה בעיניו שלא שמע מזה, ובירר בשיעור, ואנשי השיעור גם לא שמעו. אבל פשוט וברור כי הדבר לא יכול להכחיש תלמידי חכמים מובהקים שכן העידו על כך, ובפרט בעניין הזימון שזקינו מוהרע"מ זלה"ה כותב כך. הוספת חכם אחד נר"ו.

שאלה נוספת מהקהל: ומה לגבי אמירת הבן קדיש על אביו או אמו, שכתב בעריכת שולחן שהמנהג לומר קדיש שנים עשר חודש?

תשובת מרן שליט"א: גם זאת טעות, ואפילו רבני ואנשי צנעא עצמה, הכחישו את דבריו אלו בהדיא, ואמרו באופן נחרץ שהמנהג לומר רק אחד עשר חודש. וכבר כתבנו ודיברנו בס"ד בזה, לכן נקצר כאן. ודי שנזכיר כי גם בקמשפחתו בספרו בית מועד פרק מ"ז סעיף ח' דף שמ"ג כתב, נוהגים שאין האבל אומר קדיש רק י"א חודש וכו' יעו"ש.

שאלה מהקהל: אצלינו בבית הכנסת מוכרים את עליית שביעי, והנה זה שקנה בליל שבת לא הגיע בבוקר לביהכ"נ. אני לא התכוננת, אבל רציתי לעלות ולברך ולהחזיק את הקלף ולראות את האותיות, ליהנות מהעמידה על יד הס"ת, וקניתי שביעי בלי לקרוא. האם הדבר בסדר? אמרו לי, שאני עושה שלא כהוגן.

תשובת מרן שליט"א: לכתחילה, רק מי שיודע לקרוא, הוא יעלה. זולת אם אין ברירה. וכי אני אברך שהכל, ואתה תשתה? מי ששותה, הוא שצריך לברך.

[כיוצא בזה אמר מהרח"כ. שכן בחתונת אבא מארי זלה"ה התארח כמה ימים בשיכון ה' בני ברק, ואז עדיין היו מתפללים בימות החול אצל האשכנזים. ביום שני או חמישי הזמינוהו לעלות לתורה, אך אמר לבעל הקריאה שהוא רוצה לקרוא בעצמו. שאל אותו, מדוע. אמר לו, וכי אני אברך על התפוח ואתה תאכל אותו. כמו כן בתקופה מסויימת לא היה מניין בימות החול בבית הכנסת הגורל שלו, והיה מתפלל אצל האשכנזים, וגם שם לא הסכים לעלות לתורה אלא אם כן הוא יברך בעצמו, וכך היה. ולא עוד אלא שהרבה

ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי
אחר מותי כי השלחת תשלחתון וסרתם מן
הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה
באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יהוה
להכעיסו במעשה ידיכם וידבר משלה באזני כהן
קהל ישראל את דברי השירה הזאת על תמים

ותשמעו הארץ אמרו פי
תזל כטל אמרתי
וכרביבים עלי עשב
הבו גדל הירוק
כי כל דרכיו משפט
צדיק וישר הוא
דור עקש ופתלתל
עם זבל ורע חכם
הוא עשך ויכנן
שאל איך ויזך זקנך ויאמרו לך
בדפרידו בני אדם
למספר בני ישראל
יעקב חבל זכותו
ובתרו ילד ישמך
יצרנהו כאישן עינו
יפיש כנפיו יקוהו ישאנו על אברו
ואיך עמו אל זכר
ויאכל תנובת שדי
ושמך מזלמיש צור
עם זרוב כרים ואילים
עם חלב כליות חמדה
וישמך ישראל ובעל
ויטל יהוה עשתו
יקראו בני ים
יזוהו לשדים לא אלה
חדשים מקרב באו
צור ילדך תש
ורא יהוה וינאץ
ויאמר אסתירך פני מלם
כי דור תהפכת המה
דם קנאוני בלא אל
ואני אקניאם בלא עם
כי אש קדוה באפי
ותאכל ארץ ויפלו
אספה עלימו רעות
מזי רעב ולחמי רשף
ושן בהמת אשכלח בם
מזוץ תשכל חרב ומחדרים אימה
אמרתי אפ איהם
לכזי כעס איני אצור
פן יאמרו ידנו רמה
כי גוי אבד עצות רמה
לו חכמו ישכילו זאת
איכח ירדף אחז ארץ

האזינו השמים ואדברה
יערף כמטר לקוחי
כשעירם עלי דשא
כי שם יהוה אקרא
הצור תמים פעלו
האמונה ואיך עול
שלחת לו לא בניו מומם
כי יהוה תמלו זאת
הלוא הוא אבך קנך
זכר ימות עולם בני שנות דר ודר
בהוציל עליך גוים
יצב זבלת עמים
כי חלל יהוה עמו
ימצאו בארץ מדבר
יסבנהו יבוננהו
כשער יעיר קנו על גזליו ירוחף
יהוה בודד יזוהו
ירכנהו על במותי ארץ
ולקחו דבש מסלע
זמאת בחר וחלב אצן
בני בשן ועתודים
ודם ענב תשתה חמר
שמנת עזית כשית
ויזבל צור ישעתי
בתועבת יכעיסו
אלהים לא ידעם
לא שלערים אבותכם
ותשכח מן מזלכך
מכעס בניו ובנותיו
אראה מה אזריתם
בנים לא אמך בם
כעסוני בהבכיהם
בגוי זבל אכעיסם
ותיקד על שאול תזחית
ותכהט מוסדי הרים
וצאי אכלה בם
וקטב מרירי
עם חמת זחלי עפר
גם בזור גם בתולה יונק עם איש שיבה
אשביתה מאנוש זכרם
פן יזכרו צרימו
ולא יהוה פעל כל זאת
ואיך בלם תבונה
ינינו לאזריתם

כת"י הסופר ידידנו הרב אוהד נהרי הי"ו, כפי שכתב זה מקרוב, על-פי דברינו בשיעורים האחרונים, אליבא דמסורת אבותינו העיקרית והרמב"ם. כזה ראה וקדש.

אם לא כי צורם מחרם
 כי לא כצורנו צורם
 כי מפני סדם גפנם
 ענבמו ענבו ריט'
 אלמת תנינם יינם
 הלא הוא כמס עמדי
 לי נקם ושלם
 כי קרוב יום אידם
 כי ידוף יהיה עמו
 כי יראה כי אצלת יד
 ואמר א' הלה
 אשר חלב זבזימו יאכלו
 יקימו ויעזרכם
 ראו עתה כי אני הוא
 אני אמית ואחיד
 ואין מידי מציל
 ואמרת' הוי אנכי לעולם
 ותאחז במשפט ידוי
 ולמשנאי אשלים
 וחרכי תאכל בשר
 מראש פרעות אויב
 כי דם עבדיו יקום
 וכפר אדמתו עמו

ושלנים יניסו רבבה
 יהיה הסגירם
 ואיבנו פלילים
 ובשדמת עמרה
 אשכלת מררת כמו
 וראש פתנים אכזר
 חתום באצרת'
 לעת תמוט הגלם
 וחש' עתדת כמו
 ועל עבדיו יתנחם
 ואפס עצור ועזוב
 צור חסיו בו
 ישתו יין נסיכם
 יהי עליכם סתרה
 ואין הגהם עמדי
 מולצתי ואני ארפא
 כי אשא אל שמים ידי
 אם שנותי ברכ חרבי
 אשיב נקם לאוי
 אשניר חצי מדם
 מדם חלבי ושבזי
 חרנינו גוים עמו
 ונקם ישיב רצרו

ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון וכל משה
 לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל ואמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים
 אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצום את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה
 הזאת כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה
 אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה

וידבר יהוה אל משה בעצם היום הזה לאמר עלה אל הר העברים הזה הר
 נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני
 נתן לבני ישראל לאחזה ומת בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמון
 כאשר מת אהרן אחיך בהר הזה ויאסף אל עמו על אשר מעלתם בו
 בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר ען על אשר לא קדשתם אותי
 בתוך בני ישראל כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא אל הארץ
 אשר אני נתן לבני ישראל

וזאת הברכה אשר ברך משה איש הגהם את בני ישראל לפני מותו ויאמר
 יהוה מסיני בא וחרו משעיר כמו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו
 אשרדת כמו אף חזב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך
 תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם
 יחד שבטי ישראל יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר
 וזאת ליהודה ויאמר שמע יהוה קול יהודה ואל עמו

תביאנו ידיו רב לו ועזר מצרו תהיה
 ולכוי אמר תמוך ואורוך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבתו על מי מריבה
 האמר לאביו וראמו לא ראיתו ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע כי שמרו
 אמרתך ובריתך יצרו יורו משפטיוך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה
 באפר וכיל על מזבוח ברך יהוה וזילו ופעל ידיו תרצה מולץ מתנים קמיו
 ומשנאיו מן יקומוך
 לבנימין אמר יחיד יהוה

ישכך לבטח עליו חפץ עליו כל היום ובין כתפיו שכך
 וליוסף אמר מברכת יהוה ארצו ממוגד שמים
 מטל ומתהום רבצת תחלת וממוגד תבואת שמש וממוגד גרש ירחים

ומראש הררי קדם וממזג גבעות עולם וממזג
ארץ ומלאה ורצון שכני סגור תבואתה לראש
יוסף ולקדקד נזיר אלו בנכר שורו הדר לו
וקרני ראם קרניו בראם עמים יצאו יצאו
אפסי ארץ ודם רבבות אפרים ודם אלפי
מנשה ולצבותך אמר
שמזג זכותך בראתך ויששכר באהליך עמים
הר יקראו שם יצאו זבחי אלהיך כי שפיע
ימים יתקו ושפיעי טמוני רזול
וברגל אמר ברוך מרחיב גז כלביא
שכך וטרף זרוע אף קדקד וירא ראשית לו
כי שם חלקת מזקק ספון ויתא ראשי עם צדקת
יהוה עשיר ומשפטי עמו ישראל
וברגל אמר דן גור ארית יצחק מן
הבשיל ולפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא
ברכת יהוה ים ודרום ירשלה
ולאשר אמר ברוך מבנים אשר
יהו רצוי אלו וטבל בשמן גלו ברזל ולחשת
מזלך וכימך דבאך אין כאלו ישראל רכב
שמים בעזרך ובנאותו שחקים מענה אלה
קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש מפליך אויב
ויאמר השלמד וישכך ישראל בטח ביד עין
יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל
אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מנצח
עזרך ואשר חרב באותך וכחשיו איניך רך
ואתה על במותימו תדרך ויעל
משלה מערבית מואב אל הר נבו ראש הפסגה
אשר על פני ירחו ויראהו יהוה את כל הארץ
את הגלעד עד דן ואת כל נפתלי ואת ארץ
אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים
האזרח ואת הגלגל ואת הנכר בקעת ירחו
עיר הנמרים עד לער ויאמר יהוה אלו
את הארץ אשר נשבעתי לאבותם ליצחק
וליעקב כאמר כזרעך אתגלה הר איתך
בעיניך ושמה לא תעבר וימת שם משלה
על פי יהוה בארץ מואב על פי יהוה ולקבר
אתו בני בארץ מואב מול בית פעור ולא
ידע איש את קברתו עד היום הזה
ומשלה בן מאה ועשרים שנה במתו לא
סדתה עינו ולא נס ריחה ויבנו בני ישראל אל
את מושלה בערבית מואב שלשים יום ויתמו
ימי בני אבא משלה ויהושע בן נון מלא
רוח וזכמה כי סמך משלה את ידיו עליו
וישמעו אלו בני ישראל ויעשו כאשר
צוה יהוה את משלה ולא קם נביא
עוד בישראל כמו משלה אשר ידעו יהוה
פנים אל פנים לכל האת והמופתים אשר
שלו יהוה לעשות בארץ מצרים לפרעה
ולכל עבדיו ולכל ארצו ולכל היד החזקה
ולכל המורא